

Gene Sharp

Bruce Jenkinsi kaasabil

**SÕLTUMATU
KAITSEPOLIITIKA
ilma
pankroti ja sõjata**

Mõtisklusi Baltikumi, Ida-Euroopa keskosa ja
Sõltumatute Riikide Ühenduse liikmesriikide kohta

Inglise keelest tõlkinud Tiia Kaare

Albert Einsteini Instituut

Käesolev väljaanne avaldatakse
Eesti Vabariigi Kaitseministeeriumi ja
Albert Einsteini Instituudi ühisel toetusel

INFORMARE
TALLINN, 1993

**SELF-RELIANT DEFENCE
WITHOUT BANKRUPTCY
OR WAR**

**by Gene Sharp
Senior Scholar-in-Residence
Albert Einstein Institution**

**with the assistance of
Bruce Jenkins**

**Considerations for the Baltics, East Central Europe and
members of the Commonwealth of Independent States**

© Gene Sharp, 1992

© Tõlge eesti keelde
Gene Sharp, 1993

ISBN 9985-816-00-5

**AS INFORMARE
Layout L. Ansaar
Disain R. Vinn**

ALBERT EINSTEINI INSTITUUDI MISSIOON

Albert Einsteinini Instituudi missioon on levitada üle kogu maailma arusaamist vägivallatutest sanktsioonidest ja propageerida nende kasutamist grupihuvide kaitseks konfliktide puhul. Vägivallatud sanktsioonid on vägivallatu võitluse vorm, mille eesmärk on õõnestada vastase ühiskondlikku, majanduslikku, poliitilist ja sõjalist võimsust, võttes temalt ära toetusallikad või takistades nende kasutamist.

Järgneval viiel aastal püütakse seda missiooni täita kolmel viisil: 1) võimaldades kogenud uurijatele stipendiume, õhutades informatsiooni kogumist ja analüüsi; 2) levitades uurimistöö tulemusi raamatutena, monograafiatena, artiklitena ja massiteabevahendite ning foorumite kaudu ja 3) suheldes konfliktides osalejatega, arutamaks nendega vägivallatute sanktsioonide kasutamise praktilisi võimalusi konkreetses olukorras. Sellised konsultatsioonid võiksid hõlmata mõlemaid konfliktipooli või ainult seda poolt, kelle puhul on vägivalla ärahooldmine ja vabaduse, õigluse ning rahu toetamine tõenäolisem.

Kui teiste organisatsioonide tähelepanu keskmes on konfliktide lahendamine ja rahu-uuringud, siis Albert Einsteinini Instituut on vägivallatute sanktsioonide kui konflikti lahendamise vahendi strateegiliste uuringute eestvedaja. Selline lähenemine on vaba religioossetest, ideoloogilistest ja eetilistest kammitsatest. Just see teeb instituudi ainulaadseks ja vajalikuks tänapäeva maailmas. Viimastel aastatel vägivallatute vahenditega saavutatud suurepärased poliitilised ja majanduslikud tulemused on andnud instituudile erakordse võimaluse suurendada tulevastes konfliktides veelgi vägivallatute sanktsioonide sagedust ja ulatust.

Oma missiooni edendamiseks plaanib instituut saada rahvusvaheliseks teadlaste, juhtide, politoloogide ning vägivalla alternatiividest huvitatud kodanike võrgu keskuseks. On kavas korraldada ja finantseerida konkreetseid kursusi, käsitlemaks seda, kuidas vägivallatud vastupanuliikumised edu saavutavad ning kuidas efektiivsemad vormid võiksid pakkuda reaalseid alternatiivi vägivallale ja sõjale. Instituut püüab ka levitada maailmas teadmisi kõnealuse vastupanumeetodi kohta, et seda oleks võimalik tõhusalt rakendada kõige raskemate konfliktide puhul.

Mai 1990

SISUKORD

Eessõna

I peatükk

KAS ON VÕIMALIK KA TEISTSUGUNE KAITSE?

- Efektiivse kaitse vajadus
- Kuidas ei tohiks kaitseküsimusi lahendada
 - Sõltumatu sõjaline kaitse
 - Teistest sõltumisega kaasnevad ohud
 - Partisanisõda kui kaitsevõimalus
 - Kaitsev kaitsepoliitika kui alternatiiv
- Riigipööre kui sisekaitseprobleem
- On vaja teistsugust kaitstesüsteemi
- Uus mõtlemisviis
- Elanikele toetuv kaitse

II peatükk

AJALOOST

- Näiteid uue kaitsepoliitika kasutamisest
 - Saksamaa 1920. aastal
 - Prantsusmaa 1961. aastal
 - Saksamaa 1923. aastal
 - Tšehhoslovakkia 1968.-1969. aastal
 - Nõukogude Liit 1991. aastal
- Edasi mineviku õppetundidest lähtudes

III peatükk

ÜHISKONNA OTSENE KAITSE

- Elanikele toetuv kaitse
- Rünnaku tõkestamine
- Võitlus tsiviilrelvadega
- Kaitsta ühiskonda ennast, mitte piire

Ühiskonna institutsioonide osa
Ründaja vägede neutraliseerimine
Diktatuuride nõrkused
Ettevalmistused elanikele toetuvaks vastupanuks

IV peatükk

VÕITLUSSTRATEEGIAD

Ühiskond kaitseb ennast
Strateegia tähtsus
Elanikele toetava kaitse strateegia
 Esimene faas
 Pikaajaline võitlus
Strateegia muutmine

V peatükk

DISTSIIPLIN, REPRESSIONID JA EDU

Kiusatus ja provokatsioon kasutada vägivalda
Repressioonid kui samm võidu suunas
Rahvusvaheline toetus
Edu

VI peatükk

ÜKS PAREMAID KAITSEVÕIMALUSI

Poliitika hindamine ja aktsepteerimine üldsuse huve
arvestades
Võitlus riigipöörete ja muude võimu usurpeerimise katsete
vastu
Huvi elanikele toetava kaitse vastu
Tähtsus tänapäeval
Mida annab elanikele toetava kaitse poliitika

Kasutatud kirjandus ja märkusi

Autorist

EESSÕNA

On ilmne, et endistel Nõukogude Liidu vabariikidel ja kommunistliku valitsuse all olnud Ida-Euroopa maadel seisavad ees raskused. Esmatähtsad on küsimused, kuidas säilitada rahvuslikku iseseisvust, kindlustada ellujäämine ohtlikus maailmas ja kaitsta noore demokraatia ning õiglase süsteemi rajamist.

Efektiivse rahvusliku kaitse tagamisel rasketes oludes tuleb arvestada: 1) sõja- ja sisevägivallaohu, 2) riski kaotada sõltumatus, kui oma kaitse usaldatakse teiste riikide kätte, ja 3) sõjavarustuse kallidust, mistõttu selle ostmine halvendaks juba niigi rasket majandusolukorda.

Käesolev uurimus tutvustab kaitsepoliitikat, mis võiks aidata neid kolme ohtu vältida, suurendades samaaegselt märksa nimetatud riikide tegelikku kaitsevõimet. See poliitika on kodanikele toetuv kaitse, mis välisagressorite või putšistide valitsemise tõkestamisel rajaneb rahva otsusekindlusele ja ühiskonna tugevusele.

Kodanikukaitses rakendatakse väljaõppinud rahva teadlikku koostööst keeldumist ja poliitilist allumatust. See toimiks nii, et ründajail ei lasta rünnatud ühiskonda valitseda ega muid eesmärke saavutada, õhnestatakse nende vägesid ning funktsionääre ja mobiliseeritakse ründe vastu rahvusvahelist opositsiooni. Kõike seda tehakse viisil, mida ründajail on kõige raskem tõrjuda.

Käesolevas raamatus on soovitatud seda poliitikat pidades silmas Baltimaid, Kesk-Euroopa idaosa ja Sõltumatute Riikide

Ühendust¹, kes kõik peavad nüüd, mil iseseisvus on saabunud ja Nõukogude Liit ning Varssavi pakt läinud, kindlaks määrama oma tulevase kaitsepoliitika.

Seda laadi kaitse juured on mitmetes Euroopa improviseeritud kaitsevõitlustes ja samuti vastupanus ning vabadusvõitluses, mida kommunistliku valitsuse all olevad rahvad pidasid totalitarismi võimutsemise aastakümnetel. Kodanikele toetavas kaitstes on selline vastupanu aga viimistletum ja tugevam.

Üksikisikuil, ühendustel ja valitsustel, kes tunnevad huvi kodanikuvastupanu käsitlese vastu, mis on esitatud selles väljaandes, soovitan kindlasti uurida minu üksikasjalikumat raamatut "Civilian-Based Defence" (Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1990) ja praegu töös olevaid leedu-, läti-, eesti-, poola- ja venekeelseid väljaandeid. Nende ja teiste tõlgete avaldamise kohta saab informatsiooni, kui kirjutate aadressil: Gene Sharp, Albert Einstein Institution, 1430 Massachusetts Avenue, Cambridge, Massachusetts 02138, USA.

Gene Sharp,

10. veebruar 1992

¹ Kesk-Euroopa idaosa kasutatakse siin eeskätt tähistamiseks endisi kommunistlikke maid Poolat, Tšehhoslovakkia, Ungari, Rumeenia, Bulgaaria, Albaania ja Jugoslaavia (ja selle järglasi, nagu Sloveenia ja Horvaatia). Analüüs, mis käsitleb Sõltumatute Riikide Ühendust, kehtib ka Gruusia ja praegu iseseisvusnõudeid esitavate rahvaste kohta, kes varem olid osa Nõukogude Liidust või selle vabariikidest.

I peatükk

KAS ON VÕIMALIK KA TEISTSUGUNE KAITSE?

EFEKTIIVSE KAITSE VAJADUS

Paljud kahekümnenda sajandi sündmused on näidanud, et me elame ohtlikus maailmas. Nende kogemuste põhjal on selgunud mitmed tõsiasjad. Rahvusvahelised julgeolekuolud võivad kiiresti muutuda. Välisoht võib kerkida ootamatult ning ettearvamatust kohast. Mõnikord osutuvad ohvriteks väikesed, äsja iseseisvuse saavutanud riigid, kes ise pole provotseerijad. Välisrännakute suhtes ei ole immuunsed aga ka suured, sõjaliselt võimsad riigid. Lisaks esineb sageli selliseid siserünnakuid nagu riigipöördekatset. Poliitilised, sõjalised ja majanduslikud ringkonnad püüavad aeg-ajalt kehtestada diktatuuri omaenda rahvale. Sellised ohud võivad kord taanduda, kord kasvada, kuid päriselt välis- ja siseähvardused ei kao.

Järeldus on üks: on vaja kaitset. Ent ei ole kaugeltki ilmne, kuidas tagada efektiivne kaitse, s.t. riigi, ühiskonna ja sõltumatuse kaitsmine ning säilitamine ründe korral.

Praegu on kaitse tõhususe ja usaldusväärsuse küsimused eriti aktuaalsed Ida-Euroopa endistes kommunistlikes riikides Poolast Bulgaariani ja Nõukogude Liidu endistes liiduvabariikides Leedust Usbekistanini.

Nimetatud riigid on nüüd vabanenud oma kommunistlikest valitsustest (ehkki mitte alati endise eliidi võimust). Nende iseseisvust on rahvusvaheliselt tunnustatud. Varssavi pakti ja isegi Nõukogude Liitu pole enam. Ometigi on neil riikidel praegu ja tulevikuski lisaks paljudele teistele raskustele ka kaitseprobleemid. Rahvusvaheline olukord on muutlik. Teatud momendil võivad need riigid jälle seista silmitsi võimsa ekspansionistliku naabriga või välisinterventsiooniga teatud piirialadel, väga tõenäolised on sisemised uue diktatuuri kehtestamise katsed. Tõsised sotsiaalsed, majanduslikud ja poliitilised probleemid riigis - sealhulgas etnilised ja rahvuslikud konfliktid - võivad soodustada rahvusvahelisi ja sisekonflikte.

Traditsiooniline kaitsekontseptsioon - *sõjaline* kaitse - sisaldab aga hulgaliselt probleeme, nagu me allpool näeme. Kõigil riikidel Baltikumis, Kesk-Euroopa idaosas ja endises Nõukogude impeeriumis on nüüd otsene huvi säilitada oma vastne iseseisvus, sattumata tugevasse sõltuvusse võimsast liitlasest või liidust. Seega, kui militariseerimisele ja sõltuvusele üldse on alternatiivi, võib see aidata neil riikidel kindlustada oma iseseisvust ja sisemist vabadust ilma potentsiaalse katastroofita.

Kui sõjalisi vahendeid kasutatakse kaitseks või sisemiste etniliste, riiklike, poliitiliste või majanduslike probleemidega

toimetulemiseks, on väga tõenäoline, et tsentraliseerimis- ja diktatuurijõud tugevnevad. Hirm kodusõja ees tagaks neile suurema toetuse. Horvaatia olukord 1991. aasta lõpus - toetumine sõjalisele kaitsele - peaks olema tõsine hoiatus teistele.

KUIDAS EI TOHIKS KAITSEKÜSIMUSI LAHENDADA

Välis- ja sisekaitse vajaduse mõistmine ei taga mingil juhul seda, et tõhusad kaitsevahendid on ilmsed ja et need kättesaadavuse korral ka valitakse. Mõned kaitseabinõud võivad hoopis katastroofi kaasa tuua.

Sõltumatu sõjaline kaitse. Kõige tavalisem reaktsioon välisagressioonile on olnud sõjaline vastupanu. Kuid sõjaline vastupanu ei pruugi olla kõige sobivam või efektiivsem kaitsepoliitika. See kehtib eriti Balti riikide, Ida-Euroopa keskosa ja Sõltumatute Riikide Ühenduse kohta.

Moodsa sõjatehnika hind välistab tegelikult võimaluse, et väikesed ning vaesed riigid saavutavad sõjaliselt võimsate ründajate tõrjumiseks vajaliku sõjalise enesekaitse võime. Moodne sõjatehnika ja relvad - isegi tankid ja lennukid - on erakordselt kallid ja nende hind on selliste maade jaoks ebaoproportsionaalselt kõrge. Kui nad neid ostavad, süvenevad tõsised majandusprobleemid tõenäoliselt veelgi. Kui nad saavad tehnikat kingiks suurematelt riikidelt, riskivad nad doonori hegemoonia alla sattumisega. Isegi rikkamate riikide jaoks on professionaalse

sõjalise süsteemi moderniseerimise kulud väga suured. See fakt koos tõsiste majandusprobleemidega räägib tugevasti vastu kõnealuste riikide donkihhotlikele katsetele omandada moodsat relvastust. Ka püüded luua tugevat iseseisvat sõjalist kaitset võivad soodustada majanduslikku kaost.

Ja isegi kui finantsprobleemid suudetaks lahendada, jääb faktiks, et sõjalised vahendid ei taga tingimata kaitset. Tegelikult on võimatu kaitsta oma ühiskonda moodsa relvastuse erakordse purustusjõu ja -ulatuse eest. Kaitse kaitsmise ja säilitamise mõttes on midagi muud kui sõda.

Kui relvi sõjas kasutatakse, kerkivad üles tõsised probleemid:

- kaitsvale rahvale saavad tõenäoliselt osaks suured purustused ja inimohvrid;
- suuremad sõjalised jõud saavad tõenäoliselt võitu väiksematest ja seda kohutava hinnaga.

Sõjalise võimsuse loomisel on muidki tõsiseid puudusi. Sõjalise võimsuse järkjärguline kasv teravdab tõenäoliselt pingeid naaberriikide vahel (eriti paigus, kus on ajaloolisi vastuolusid või vaidlusaluseid piire). Vähemusrahvad, mäletades varasemat rõhumist, võivad karta, et suurendatud sõjalist aparaati kasutatakse nende vastu. Kasvanud sõjalised ettevalmistused võivad suurendada tõenäosust, et rahvusvahelise kriisi puhul kasutatakse sõjalist lahendust, mitte aga võimalikke alternatiive.

Teistest sõltumisega kaasnevad ohud. Arvestades neid sõltumatu sõjalise kaitsega seotud probleeme, võivad väikeriigid otsida sõjalist abi või garantiisid tähtsamatelt sõjalistelt jõududelt või liitudelt. Probleemi ja vastutuse veeretamine teistele võib näida ahvatlev, kuid see ei ole rahuldav lahendus.

Kui kaitse sõltub välisabist, on enamik otsuseid, mis puudutab seda, kas võidelda, millal seda teha ja kui kaua, abistava "sõjasõbra", mitte aga rünnatava riigi teha. Jõhkramalt väljendudes, sõjaliselt võimsad "liitlased" võivad astuda kõrvale, kui nende abi on vaja, võivad sekkuda vaid iseenda abistamiseks või koguni reeta need riigid, keda nad peaksid aitama. Tšehhid ja slovakiid võivad seda tõendada: liitlased reetsid nad 1938. aastal ja uued liitlased omakorda ründasid neid kolmkümmend aastat hiljem!

Kui sõjaline välisabi ikkagi tuleb, on tõenäoline, et oma maa muutub surmavõitluse tandriks. Selline välisabi võib olla suuteline lõhkumiseks, mitte aga tõeliseks kaitseks. Pealegi toob teise riigi või liidu sekkumine kaasa riski laiendada konflikti mitmeid riike haaravaks sõjaks.

Partisanisõda kui kaitsevõimalus? Arvestades sõjalise kaitse tavaliste vormidega kaasnevaid probleeme, võidakse ühe lahendusena pakkuda partisanisõda. See ei nõua üldiselt tavasõja äärmiselt suuri kulutusi ja mõnikord on partisanid võitnud sõjaliselt tugevamaid vaenlasi. Kuid partisanisõda ei ole Baltimaadele, Ida-Euroopale ega endistele Nõukogude liiduvabariikidele reaalne kaitsealternatiiv, sest see tooks kaasa

äärmiselt suuri ohvreid ning purustusi, pakkudes samal ajal vähe edulootust. Läbi poliitilise filtri vaadatuna on partisanivõitlus kütkestav ja sageli ümbritsetud romantikasäraga, kuid kaitsepoliitikana on tal rida puudusi.

Seda laadi sõjapidamise korral on ohvrite arv tsiviilelanikkonna ja partisanide hulgas peaaegu alati väga suur, palju suurem kui tavasõjas. Selle näiteks võiks olla natsidevastane partisanivõitlus Jugoslaavias.¹

Partisanivõitlus kipub ka tugevdama ründaja vägede lojaalsust, kui neil elu kaalul on, ja seda just ajal, mil vastupanu võidaks kõige enam nende demoraliseerimise ja lagundamisega. Pealegi võib partisanisõjaks kuluda palju aastaid, see võib nurjuda ja kaasa tuua tohutu sotsiaalse hävingu. Ja isegi edukale partisanisõjale võib järgneda uus diktatuur, mis hakkab valitsema väljakurnatud rahva üle. Nii juhtus see Hiinas, Alžeerias ja Vietnaxis. Sõja ajal loodud tohutu sõjaline võimsus võib hiljem osutuda neidsamu sõjalisi jõude käsutava poliitilise eliidi repressioonide tugevaks käeks.

Kaitsev kaitse kui alternatiiv. Seda mitmevariandilist poliitikat nimetatakse sageli ka mitteofensiivseks kaitseks ja mitteprovokatsiooniliseks kaitseks.² Põhimõte on luua sellised sõjalised jõud, mida nende iseloomu, mobiilsuse ja ulatuse tõttu ei saa kasutada sõjaliseks agressiooniks ega kaugete sihtmärkide ründamiseks. Nii näiteks võib rakettide asemel kasutada lähimaa ründelennukeid ja tankide asemel tankitõrjerelvi. Väidetavasti

vähendaks selline efektiivse sõjalise ründevõime puudumine ärevust ja rünnakukartust naabermaades, kelle soov on vaid end kaitsta, ja sellega väheneks sõjaohu.

Kaitsva kaitsepoliitika probleemid ilmneksid tegeliku rünnaku korral. Säiliks oht, et kumbki pool võib oma või suurema purustusvõimega välismaiseid relvi kasutades laiendada sõjategevust. Ja isegi kui relvastuse eskalatsiooni ei toimu, tooks sellise poliitikaga peetav kaitsesõda peaaegu kindlasti kaasa tohutuid ohvreid kaitsva poole tsiviilelanike hulgas. Praktikas on see oma olemuselt partisanisõja kombineerimine kõrgtehnoloogilise relvastusega. Seetõttu on sellisele kaitsele omased ka partisanisõjale iseloomulikud tähtsamad probleemid.

RIIGIPÖÖRE KUI SISEKAITSEPROBLEEM

Välisagressioon ei ole kõnealuste riikide ainuke kaitseprobleem. On olemas ka sisemine kaitseprobleem, mis on seotud riigipöördega (sealhulgas võimu usurpeerimine kõrgemate ametnike poolt) ja sõjaseisukorra väljakuulutamisega kui diktatuuri kehtestamise vahendiga.

Sisemine ebastabiilsus on Baltikumis, Ida-Euroopas ja endises Nõukogude Liidus suurte majanduslike, sotsiaalsete ja poliitiliste ümberkorralduste ajal tohutu. Endine eliit võib püüda riigipöörde või muude vahenditega õõnestada demokraatlikke protsesse või neile lõppu teha. Endised kommunistlikud võimumehed, kes nõuavad "seadust ja korda", või uued poliitilised

või sõjalised ühendused võivad teha katse kehtestada diktaatorlik süsteem. Samuti pole võimatu, et esile kerkivad uued fašismi vormid oma šovinistlike püüetega taastada rahvuslik "suurus". Sekkuda võivad luureagentuurid, olgu siis välis- või kodumaised.

Võimsa sõjalise süsteemi loomise ohtlik tagajärg on siseohu tekitamine, seda isegi siis, kui see süsteem on mõeldud üksnes kaitseks välisrühnakute vastu. Tsiviilinstitutsioonid võivad kaotada kontrolli võimsate sõjaliste süsteemide üle, mis suurendab eduka riigipöördekatse võimalikkust.

Mitte kõik sõjalised institutsioonid ei kipu korraldama seaduslike valitsuste vastaseid riigipöördeid. Ohvitserid võivad ka tõeliselt toetada konstitutsioonilisi protseduure. Kuid nagu mõnede Ida-Euroopa maade ja endise Nõukogude Liidu ajalugu näitab, võib riigipöörde oht olla tõsine ähvardus konstitutsioonilisele valitsusele ning riigipööre on tavaline viis uue diktatuuri kehtestamiseks.

Riigipöördekatse või muud võimu usurpeerimise spetsiifilised vormid ja eesmärgid ei ole kõik ette teada, kuid ohtu, mida nad endast kujutavad, ei saa eitada. Vaadake II peatükis kirjeldatud 1991. aasta augusti riigipöördekatset Nõukogude Liidus. Traditsioonilised sõjalised kaitsemoodused ei paku sellisele rühnakule muud vastust kui kodusõda, ja sellelgi on eduks vähe šansse, kui putšistid just ei ole väga nõrgad. Katses kontrollida ohtlikke klikke ei ole isegi kaitstavate vabaduste piiramine usaldusväärne vahend riigipöörde takistamisel või vältimisel.

Sisemisel võimuhaaramisel ja rahvusvahelisel agressioonil on nii ühiseid kui erinevaid omadusi. Nad võivad näida täiesti erinevatena, sest üks on tavaliselt siseasi, teine selgelt välisasi. Sellest hoolimata on neil mõningaid sarnasusi. Mõlemad on kaitseküsimused. Nii edukas riigipööre kui ka edukas invasioon tähendavad mõlemad riigi ja ühiskonna mittekonstitutsioonilist allutamist. Mõlemad toovad kaasa ebaseadusliku võimu kehtestamise ja mõlemad võivad kaasa tuua ühiskonna kui terviku tõsise mahasurumise. Seepärast tuleb kaitsepoliitika planeerimisel silmas pidada nii sise- kui välisohte.

ON VAJA TEISTSUGUST KAITSESÜSTEEMI

Kokkuvõttena vajavad Balti riigid, Ida-Euroopa keskosa maad ja Sõltumatute Riikide Ühenduse liikmed ikkagi kaitset rünnaku vastu ja piisavat tugevust, et teha rünnak vähem tõenäoliseks. Samal ajal ei ole mitmetes nendest riikidest tegelikult võimalik, et sõltumatu sõjaline kaitse osutuks edukakas. Tähtsamate suurte sõjaliste ressursidega välisriikide või liitude sõjaline abi on ühtaegu küsitav ja ohtlik.

Sõjalise kaitsepoliitika probleemide mõistmine ei peaks viima järeldusele, et vastus on sõjaliste vahendite lihtne tagasilükkamine. Lahendus ei ole nii üheülbaline. Kui rahvaid või riike ähvardab rünnak ja neile ei pakuta muid alternatiive peale alistumise või sõjalise vastupanu, valivad nad peaaegu iga kord sõja. Agressiooni korral ei tugevda rahuüleskutseid see, kui rahus

nähakse kapituleerumist, passiivsust ja allaandmist. Seetõttu on oluline vaadata kriitiliselt alternatiivseid poliitikaid, mis pakuvad efektiivset ohu vältimist ja kaitset.

Kas on olemas alternatiivne kaitsepoliitika, millel ei ole sõjaliste vahendite puudusi? Kas leidub kaitsepoliitikat, mille aluseks on hoopis teistsugune käsitus, kuid mille juurteks on siiski ajalooline kogemus ja poliitiline reaalsus? Selline poliitika peaks olema niisugune, mis:

- on efektiivne nii välis- kui ka siserünnakute vältimiseks ja kaitsel mõlema vastu;
- on sõltumatu;
- ei vii riiki pankrotti;
- ei too kaasa massilisi ohvreid ega purustusi ja
- ei anna riigi saatust võimsate sõprade kätte, kes tõenäoliselt teenivad esmajärjekorras omaenda huvisid.

UUS MÕTLEMISVIIS

Tõhus enesekaitse ilma majanduslikku pankrotti või sõjalist katastroofi põhjustamata näib tavaliselt võimatu. Vahest tuleneb võimetus lahendust leida meie mõtlemisviisist. Võib-olla ei leidu põhimõtteliselt õiget alternatiivi sellepärast, et me ei püüa mõelda väljaspool sõjalisi raame. Nagu kaptenleitnant sir Stephen King-Hall (hiljem lord King-Hall) kunagi märkis, tuleb meil "läbi murda mõttebarjäär".³ Et seda teha, peame kõigepealt hoolikalt

eristama mõisteid "kaitse" ja "sõjaline", sest need ei ole samad asjad ja võivad tegelikult paljudel juhtudel olla ühitamatud.

Siin kasutatakse mõistet "kaitse" riigi iseseisvuse, oma tee valimise õiguse, institutsioonide ja seaduslikkuse kaitsmise ja säilitamise ning oma rahva elu, vabaduse ja tulevase arengu võimaluse kaitsmise tähenduses. Kaitset võib defineerida ka kui instrumentaalselt efektiivset kaitsetegevust, s.t. kui tegevust, mis säilitab, hoiab ära ning kaitseb ja muudab võimalikult väikeseks vaenlase rünnaku korral tekkiva kahju.

Sõjalisi vahendeid on kaua aega peetud kaitse tagamise peamiseks meetodiks. Ometigi on teatud olukordades sõjalised vahendid osutunud tegelikuks kaitseks sobimatuks, nendega saab vaid rünnata, kätte maksta, tappa ja hävitada. Sõjaline võimsus on ainult üks osa vahendeist, mille eesmärk on tagada kaitse. Moodne sõjatehnika teeb suhted sõjaliste vahendite ja kaitse vahel veelgi pingelisemaks. Moodsad relvad on sageli tegelikuks kaitseks liiga purustavad ja kohati võib üksnes nende olemasolu õhutada ründama. Näiteks võib tuumarelva olemasolu mitte ainult ärgitada teisi tuumariike seda maad ründama, vaid see teeb ta kaitsetumaks isegi ennetava rünnaku ees.

ELANIKELE TOETUV KAITSE

Käesoleval ajal on olemas võimalik alternatiivne kaitsepoliitika, mille eesmärk on tagada ründeohu ärahoidmine ja

kaitse üksnes tsiviilvahenditega. Seda nimetatakse elanikele toetuvaks kaitseks (kodanikukaitseks).

Elanikele toetuva kaitse eesmärk on nii välismaist sõjalist invasiooni ja okupatsiooni kui ka sisemist võimuhaaramist, sealhulgas võimu usurpeerimist ja riigipöördeid, kas ära hoida või need nurja ajada. Kodanikukaitse rakendab sotsiaalseid, poliitilisi ja psühholoogilisi "relvi" (või spetsiifilisi tegevusmeetodeid) kasutamaks laiahaardelist koostööst keeldumist ja poliitilist allumatust.

Tsiviilelanikele toetuv kaitse püüab saavutada järgmisi eesmärgi:

- muuta rünnatud ühiskond, tema rahvas ja institutsioonid agressori poolt mittevalitsetavaiks;
- takistada ründajaid oma eesmärgi saavutamast;
- teha võimatuks efektiivse valitsuse moodustamine (olgu selleks siis välisadministratsioon, nukurežiim või usurpeerijate valitsus);
- muuta rünnaku ja domineerimise kulud vastuvõetamatuks;
- mõnel juhul hävitada ründajate sõjalisi ja administratiivjõude õõnestades ründajate vägede ja funktsionääride lojaalsus ja usaldatavus, seda eriti repressioonikäskude täitmisel, ja isegi ärgitada neid mässule.

Seejärel vajavad tõsist kaalumist järgmised küsimused:

- Kas on võimalik muuta vägivallatu võitlus - mida nimetatakse ka rahva jõuks - võimsaks kaitseks?
- Kas selline vägivallatu võitlus võib anda tõhusa panuse maa üldisesse kaitsevõimesse või isegi asendada sõjalisi kaitsevahendeid?
- Kas sellise kaitsevõime saaks muuta küllalt tugevaks, et ära hoida välisagressiooni ja sisemist võimuhaaramist või nende ärahoidmisele kaasa aidata?

Leidub mõjusaid tõendeid, mis näitavad, et me võiksime hakata nendele küsimustele jaatavalt vastama.

II peatükk

AJALOOST

NÄITEID UUE KAITSEPOLIITIKA KASUTAMISEST

Elanikele toetuva kaitse tõhusust tõendavad olulised pretsedendid mineviku improviseeritud kaitsevõitluses. Näiteid ühiskondliku, poliitilise, majandusliku ja psühholoogilise jõu kasutamise kohta võib leida nii võitluses rahvusvahelise agressiooni kui ka riigipöördekatsete vastu.

Muidugi on vägivallatu võitluse jõudu demonstreeritud ka muudel puhkudel peale otsese kaitse. Efektiivse iseseisva kaitse võimaluste otsingul Baltimaade, Ida-Euroopa ja endise Nõukogude impeeriumi jaoks tuleb neid rahva jõu kasutamise juhtumeid, mis pole seotud kaitsega, hoolikalt uurida. Nagu paljudele teada, ei ole seda laadi vabadus- ja kaitsevõitlus Kesk-Euroopas uus. Alates Teisest maailmasõjast on võimas vägivallatu võitlus toimunud Ida-Saksamaal (1953. ja 1989. aastal), Ungaris (1956--1957 ja 1988--1989), Poolas (1956, 1970--1971 ja 1980--1989), Tšehhoslovakkias (1968--1989 ja 1989) ja Balti riikides (1987--1991).

Viimastel aastatel, eriti 1989. aasta lõpus näitasid nende piirkondade rahvad üles hämmastavat jõudu hästi kindlustunud

diktatuuri lammutamisel põhiliselt vägivallatute meetmetega. Demokraatlikud revolutsioonid 1989. ja 1990. aastal vabastasid kõrvalise abita mitmeid riike ja miljoneid inimesi. Sellega kaasnes palju vähem ohvreid ja purustusi, kui oleks kaasnenum ulatuslike vägivaldsete revolutsioonide või võõra vabastusarmee invasiooniga. Need revolutsioonid on maailma rahvaste ja riikide vabastamisel ja kaitsmisel märksa suurema ajaloolise tähtsusega, kui oli 1991. aasta Lahesõda.

Neid revolutsioone ei saa seletada, nagu seda vahel on püütud teha, lihtsalt aastakümneid kestnud ÜRO ja NATO sõjalise surve tagajärgedena või tõigaga, et Kremlesse asus mõistlik härra Gorbatsšov ja toimumata jäi härra Brežnevi reinkarnatsioon. Muidugi mängisid neis revolutsioonides oma osa mitmed tegurid. Üks olulisemaid neist oli aga rahva jõud - ulatuslikus vägivallatus võitluses hõivatud suured rahvahulgad. Sellise otsese tegevusmeetodi puhul protesteerivad inimesed ja asutused sümboolselt, ei tee ühiskondlikku, majanduslikku ega poliitilist koostööd ja sekkuvad psühholoogiliselt, poliitiliselt ning füüsiliselt olukordades, millele nad on vastu. Sellised meetodid võivad aeglustada, halvata, katkestada või lõhkuda vastase süsteemi, nagu neil puhkudel toimuski.

Mõistagi ulatub Euroopa vägivallatu võitluse ajalugu palju kaugemale kui Teine maailmasõda. Nii Ungari vägivallatu vastupanu Austria ülemvõimule, eriti aastail 1850--1867, kui ka Soome allumatus ja keeldumine poliitilisest koostööst Vene valitsusega (1898-1905) on näited vägivallatust võitlusest ammu

okupatsiooni vastu. Vene 1905. aasta revolutsioon ja Veebruarirevolutsioon 1917. aastal nõrgestasid ja siis hävitasid tsaarirežiimi. Mõlemad olid valdavalt vägivallatud. Vastupanu natsismile aastatel 1940-1945 Norras, Taanis, Hollandis ja mujal on näited võitlusest fašismi vastu. Need näited ja varasem ajalugu tõendavad, et Euroopa rahvad on ammu olnud võimelised pidama vägivallata võitlust. See teeb reaalseks sellise võitluse planeeritud kasutamise tulevikus.

Viis sise- ja välisrännakute vastu suunatud improviseeritud vägivallatu võitluse juhtu on meie arutelu seisukohalt eriti huvitavad. Neil juhtudel algas vastupanu kiiresti pärast rünnakut ja sellel oli valitsuse ning sageli ka ühiskonna tähtsamate institutsioonide selgelt väljendatud või vaikiv toetus. Kõigil neil juhtudel ei olnud võitlus edukas, kuid neist võib palju õppida; nad võivad olulist valgust heita selliste konfliktide dünaamikale ja probleemidele. Ühelgi neist juhtudest ei olnud aga seda laadi kaitsevõitlus planeeritud, selleks polnud mingit ettevalmistust ega väljaõpet. Kolm neist juhtudest olid võitlus riigipöördekatse vastu, kaks ülejäänut välisinvasiooni ja okupatsiooni vastu.

*Saksamaa 1920. aastal.*⁴ 1920. aasta 12. märtsil okupeerisid mitteametlikud endistest sõduritest ja tsiviilisikuist koosnevad vabakorpuse üksused Weimari Vabariigi vastu Dr. Wolfgang Kappi ja kindralleitnant Walter von Lüttwitzi poolt organiseeritud riigipöördekatsetes Berliini. Riigipöördekatse eesmärk oli seada sisse autoritaarne "ekspertide" režiim. Väike Saksa armee jäi "neutraalseks". President Friedrich Eberti seaduslik demokraatlik

valitsus põgenes. Ehkki riigipöördekatse ei olnud hästi ette valmistatud, oleks see võinud olla edukas, kui ei oleks osutatud vastupanu.

Seaduslik valitsus kuulutas, et kõik kodanikud peaksid alluma ainult temale ja et kõik provintsid peaksid keelduma koostööst Kappi grupiga. Pärast seda, kui Berliinis oli puhkenud tööliste streik, kutsus president Eberti ja sotsiaaldemokraatidest ministrite nimel välja antud üleskutses üldstreigile (ehkki nende ametliku heakskiiduta).

Kappi grupp pörkas peagi kokku riigiteenistujate ja konservatiivse valitsuse ametnike ulatusliku keeldumisega koostööst. Kvalifitseeritud töötajad keeldusid võtmast vastu uue režiimi ministrikohti. Kappistide repressioonid olid rängad ja mõned streikijad lasti maha. Sellest hoolimata kogusid koostööst keeldujad jõudu ja üldstreik halvas Berliini. Riigipank keeldus andmast vahendeid ja 17. märtsil nõudis Berliini julgeolukupolitsei Kappi tagasiastumist. Viimane põgenes samal päeval Rootsi, paljud tema abelistest lahkusid Berliinist erariietes ja Lüttwitz astus tagasi. Seejärel marssis vabakorpus Berliinist välja, tappes ja haavates protesteerivaid tsiviilelanikke, kes jäid nende teele.

Riigipöördekatse kukkus läbi tänu tööliste, riigiteenistujate, valitsusametnike ja üldsuse ühistegevusele, kes keeldusid usurpeerijate nõutud koostööst. Weimari Vabariik jäi püsima ja puutus kokku uute tõsiste siseprobleemidega. Riigipöördekatsele vastupanu osutamisega seotud rahalised kulutused olid

tagasihoidlikud; surmasaanuid ja haavatuid oli hinnangute järgi mõnisada.

*Prantsusmaa 1961. aastal.*⁵ Aprilli algul teatas president Charles de Gaulle, et ta loobub katsetest hoida Alžeeriat Prantsusmaa kolooniana. Vastuseks haarasid mässulised Prantsuse sõjaväeüksused ööl vastu 22. aprilli oma kontrolli alla pealinna Alžiiri ja ümbruskonna sõlmpunktid. Kuid riigipööre Alžeerias saanuks õnnestuda vaid siis, kui seaduslik valitsus Pariisis oleks asendatud.

23. aprillil pidasid parteid ja ametiühingud Prantsusmaal massimiitinguid ja kutsusid üles ühetunnisele üldstreigile. Sel ööl pidas president de Gaulle ringhäälingus kõne, mis oli kuuldav ka Alžeerias, kus ta kutsus rahvast tungivalt üles mässajaile mitte kuuletuma, käskides kasutada nende mahasurumiseks kõiki vahendeid. Ta ütles, et keelab igal prantslasel ja esmajoones igal sõduril täita mässajate korraldusi. Peaminister Debré hoiatas Alžiirist lähtuva õhudessandi eest. Kuid sõjategevuseks korralduse andmise asemel kutsus ta rahvast üles tegutsema: "Niipea kui kõlavad sireenid, minge sinna [lennuväljale] kas jalgsi või autoga, et veenda eksinud sõdureid nende kohutavas veas".

Rahvas ja lojaalsed Prantsuse sõdurid paljundasid de Gaulle'i kõnet ja levitasid seda Alžeerias. Hiljem deklareeris de Gaulle: "Sealtpeale kohtas mäss kohapeal iga tunniga üha ilmsemat passiivset vastupanu."

24. aprillil võttis sümboolsest üldstreigist osa kümme miljonit töolist. Lennuväljadel valmistasid inimesed ette masinaid,

mida panna maandumisradadele, blokeerimaks lennukite maandumist. Alžeeriale kuulutati välja finants- ja mereblokaad.

Lojaalsed Prantsuse väed Alžeerias tegutsesid mässuliste nõrgestamiseks. Kaks kolmandikku transpordilennukeist ja paljud reaktiivhävituslennukid viidi Alžeerias välja, samal ajal blokeerisid teised lendurid lennuvälju või teesklesid, nagu oleks lennukel tehnilisi rikkeid. Maaväelased jäid lihtsalt oma kasarmutesse. Palju oli meelega korraldatud tõrkeid, kus käsud ja toimikud läksid "kaduma" ja side ning transport ei funktsioneerinud. Riigiteenistujad peitsid dokumente ja lahkusid teenistusest.

25. aprillil läks eetrisse de Gaulle'i käsk lojaalsetele vägedele tulistada mässulisi, kuid selleks ei olnud vajadust. Riigipööre oli juba saatuslikult nõrgestatud. Mässajate juhid otsustasid lõpetada riigipöördekatse ja ööl vastu 26. aprilli lahkus Alžiirist linna hõivanud langevarjurite rügement.

Alžeerias ja Pariisis oli vähe ohvreid, kuuldavasti kolm tapetut ja mõned haavatud. Rünnak de Gaulle'i valitsuse vastu sai lüüa tänu julgele vastupanule ja allumatusele.

*Saksamaa 1923. aastal.*⁶ Saksamaa võitlus Ruhris Prantsuse ja Belgia okupatsiooni vastu oli arvatavasti esimene juhtum, kus vägivallata vastupanu võõragressioonile oli valitsuse ametlik poliitika. Invasiooni eesmärk oli kindlustada ränkade sõjareparatsioonide tähtajaline maksmine ja ka muude poliitiliste eesmärkide saavutamine, sealhulgas Reinimaa eraldamine Saksamaast.

Saksamaa otsus ametliku koostööst keeldumise poliitika kohta langetati vaid mõni päev enne invasiooni. Mingeid ettevalmistusi ei olnud tehtud. Ametiühingud olid tungivalt nõudnud sellise poliitika kasutamist. Saksamaa valitsus pidi vastupanu finantseerima. Vastupanuvõtete hulka kuulus okupatsioonivägedekorraldustetäitmisest keeldumine, vägivallatud vastupanuaktsioonid, kivisöökaevanduste omanike keeldumine sissetungijate teenindamisest, massidemonstratsioonid kohtutes vastupanijate protsesside ajal, tööliste keeldumine tööst raudteel prantslaste heaks, seadmete demonteerimine, keelatud ajalehtede väljaandmine, vastupanuüleskutsete ja lendlehtede levitamine ja keeldumine kivisöe kaevandamisest.

Vastupanu tegid keerukamaks mitmesugused sabotaaživormid, sealhulgas seadmete lõhkumine, millega mõnikord kaasnes personali hukkumine. Selline sabotaaž lõhestas paljusid vastupanu pooldajaid ja purustused vähendasid rahvusvahelist kaastunnet Saksamaa vastu. Järgnesid karmid repressioonid. Vohasid tööpuudus, inflatsioon ja nälg. Vastupanuliikumise ühtsus ja ka tahe vastupanu osutada murdusid lõpuks.

26. septembril lõpetas Saksa valitsus koostööst keeldumise kampaania, kuid rahva kannatused suurenesid.

Paljud belglased protesteerisid oma valitsuse tegevuse vastu. Mõned prantslased toetasid Saksamaa üritust. 1923. aasta lõpupoole mõõnis peaminister Poincaré, et Prantsuse Rahvuskogu poliitika on läbi kukkunud. Saksamaa ei olnud küll võitnud, kuid

Prantsuse ja Belgia sissetungijad ei saavutanud ei oma majanduslikke ega poliitilisi eesmärke. Reinimaad ei eraldatud Saksamaast. Suurbritannia ja Ameerika Ühendriigid sekkusid ning saavutasid reparaatsioonide vähendamise ning 1925. aasta juunis viidi okupatsiooniväed välja.

*Tšehhoslovakkia 1968.-1969. aastal.*⁷ See juhtum on seni kõige olulisem katse kasutada vägivallatut rahvuslikku vastupanu välisagressiooni vastu. Lõpuks - kuid see ei läinud kiiresti - oli tagajärjeks siiski lüüasaamine. Tšehhid ja slovakiid olid aga suutnud oma maa täieliku allutamise kaheksa kuud edasi lükata.

1968. aasta 21. augustil tungisid sotsialistlike riikide ühendatud väed Nõukogude Liidu juhtimisel Tšehhoslovakkiasse, et aidata Moskva-meelsetel kommunistidel korraldada riigipööre Aleksander Dubceki reformirežiimi asendamiseks. KGB rõõvis Tšehhoslovakkia tippjuhid ja president Svobodat hoiti koduarestis.

Kui invasioon algas, anti Tšehhoslovakkia sõjaväele korraldus jääda kasarmutesse, samal ajal algas aga hoopis teistsugune vastupanu sissetungijatele. Valitsuse uudisteagentuuri töötajad keeldusid edastamast teadet, nagu oleksid Tšehhoslovakkia kommunistid ise palunud invasiooni. President keeldus alla kirjutamast stalinistlike kommunistide grupi dokumendile.

Valitsusametnikud, parteijuhid ja organisatsioonid mõistsid invasiooni hukka. Riigikogu nõudis arreteeritud juhtide vabastamist ja võõrvägede viivitamatut väljaviimist. Salajane kaitseraadio (mis oli ette valmistatud NATO invasiooni puhuks)

edastas erakorralise parteikongressi toimumise teate, kutsus üles tunniajalistele üldstreikidele, palus raudteelastel aeglustada Vene sidevahendite ja raadiosaadete segamise seadmete transporti ja laitis maha koostöö. Osutus võimatuks leida piisavalt kollaboratsiooniste nukurežiimi moodustamiseks. Inimesed eemaldasid tänavasilte ja majanumbreid ning muutsid suunamärke, et ajada sissetungijaid segadusse.

Olles võimetud olukorda kontrollima, viisid Nõukogude ametnikud Svoboda Moskvasse läbirääkimistele. Tema aga nõudis Tšehhoslovakkia teiste arreteeritud liidrite kohalolekut ja saavutaski selle. Moskvast soostusid Tšehhoslovakkia juhid kompromissiga - see oli vahest suurim strateegiline viga - ohverdada mõned reformid, kusjuures reformi juhid saavad tagasi oma ametikohad. Nädal aega keeldus üldsus kompromissi aktsepteerimast, nähes selles lüüasaamist. Nõukogude ametnikud läksid sõjalistelt aktsioonidelt üle poliitilisele survele.

Reformirežiim ja paljud reformid jäid 1968. aasta augustist kuni 1969. aasta aprillini Nõukogude survest hoolimata kestma. See tähendab, nad pidasid vastu kaheksa kuud, mida on märksa enam, kui Tšehhoslovakkia sõjavägi oleks suutnud tagasi hoida otsustavat Nõukogude rünnakut. Sel perioodil funktsioneeris Tšehhoslovakkia üldiselt normaalselt, hoolimata Nõukogude vägede kohalolekust, keda ei kasutatud repressioonideks. Aprillis aga andis Nõukogude-vastane märatsemine ettekäände uuteks nõudmisteks. Tšehhoslovakkia ametnikud kapituleerusid, tõrjusid välja Dubceki reformigrupi ja panid asemele vanameelsema

Husaki režiimi. Teatud piiratud vastupanu jätkus. Hinnangute järgi oli tšehhide ja slovakkide hulgas umbes viiskümmend hukkunut ja mõnisada haavatut. Husaki režiim jätkas dissidentide ja inimõiguste eest võitlejate tagakiusamist kuni kommunistliku valitsuse hinguseleminekuni vägivallatu ülestõusu, nn. sametrevolutsiooni tagajärjel 1989. aasta lõpul, mil inimesed tegutsesid jälle nii, nagu ei oleks nende maal Nõukogude okupatsioonivägesid.

*Nõukogude Liit 1991. aastal.*⁸ Püüdes tõkestada võimu radikaalset detsentraliseerimist Nõukogude Liidus, vangistas grupp vanameelseid ametnikke 18. augustil 1991. aastal president Mihhail Gorbatšovi ja nõudis, et ta annaks kogu täidesaatva võimu üle asepresidendile. Gorbatšov keeldus.

Isehakanud Riiklik Eriolukorra Komitee, kuhu teiste hulgas kuulusid Nõukogude Liidu asepresident, peaminister, kaitseminister, KGB ülem ja sisminister, kuulutas välja kuuekuulise erakorralise seisukorra. Opositsiooni ajalehed keelustati, parteide tegevus (peale kommunistliku partei) peatati ja demonstratsioonid keelati ära. Hunta esimene dekreet kuulutas Nõukogude Liidu konstitutsiooni vabariikide konstitutsioonide suhtes ülimuslikuks ja käskis alluda kõigile Eriolukorra Komitee korraldustele.

Ilmnes, et hunta käsutuses oli kogu Nõukogude Liidu sõjavägi. Kõikjale Moskvast paigutati soomusdiviisid ja dessantväelased. Baltikumis hõivasid riigipöörde toetajad telefonikeskjaamad ning raadio- ja telesaatjad ja blokeerisid

tähtsamad sadamad. Relvastatud rünnakrühmad Leningradi lähistel hakkasid liikuma linna peale.

Moskvas kogunesid kümned tuhanded inimesed spontaanselt tänavale, et mõista riigipööre hukka. Dramaatilise vastuhakuaktina ronis Vene president Boriss Jeltsin vaenulikule tankile ja mõistis putšistide tegevuse hukka kui parempoolse, reaksioonilise ja konstitutsioonivastase riigipöörde. Jeltsin kuulutas komitee kõik otsused ja ettekirjutused ebaseaduslikeks ning kutsus kodanikke üles putšistidele mitte alluma ja sõjaväelasi mitte osalema riigipöördes. Kõige lõpuks kutsus Jeltsin üleüldisele piiratud streigile. Hiljem samal päeval andis Jeltsin käsu, et Venemaal asuvad sõjaväelased ja KGB personal peavad alluma talle, mitte putšistidele.

Tuhanded inimesed kogunesid Vene "valge maja" (parlamendihoone) ette, et kaitsta seda rünnakute eest. Püstitati barrikaade, trolli- ja autobussid blokeerisid tänavaid. Kuigi üleskutse üldstreigile jäi suuresti märkamata, streikisid Kuzbassi ja Sverdlovski lähiste söekaevurid siiski.

Moskvas kuulutasid putšistid "massimiitingute, rongkäikude, demonstratsioonide ja maratsemisele üleskutsumise juhtude" tõttu välja eriolukorra. Riigipöörde teisel ööl kleepisid vastupanu organiseerijad kogu linna metroovõrku lendlehti, mis kutsusid järgmisel päeval üles massidemonstratsioonidele "valge maja" ees.

Leningradis osales vastusena linnapea Anatoli Sobtšaki üleskutsele avaldada riigipöördele "kõige ulatuslikumat

konstitutsioonilist vastupanu" massimiitingul 200 000 inimest. Moldaavias blokeerisid kümned tuhanded inimesed tänavad, hoidmaks Nõukogude vägesid eemal. Ukraina ja Kasahstani juhid mõistsid riigipöörde hukka. Suur rahvakoosolek Minskis kutsus üles massilisele kodanikuallumatusele. Leedu president Landsbergis kutsus rahvast tulema Vilniuses parlamendihoone juurde, et kaitsta seda rünnakute eest. Läti ja Eesti parlamendi erakorralised istungjärgud kuulutasid välja täieliku sõltumatuse Nõukogude Liidust.

Moskvas trükkisid keelatud opositsioonilehed salaja ühist lehte, mis kutsus kodanikke üles osutama vastupanu. Üks kingitud raadiosaatja võimaldas Venemaa valitsusel edastada kohalike releejaamade kaudu informatsiooni vastupanu kohta üle kogu maa. Keelatud sõltumatu radiojaam "Ehho Moskvõ" jätkas saadete edastamist, saates eetrisse Venemaa parlamendi erakorralise istungi kõnesid. Ehkki Vene televisioon oli keelatud, salvestasid tehnikud oma uudisteprogrammid videolintidele ja levitasid neid kahekümnes linnas üle kogu Nõukogude Liidu.

Riigi kontrolli all olevate massiteabevahendite töötajad keeldusid koostööst putšistidega. Jeltsini ja Sobtšaki üleskutsuvaid kõnesid anti edasi ööpäev läbi töötava uudisteprogrammi kaudu, mida Erakorralise Komitee KGB tsensor oli otsustanud mitte tõkestada. Hiljem tuli Nõukogude televisioonikomitee esimehe esimesele asetäitjale Valentin Lazukinile kõne siseminister Pugolt: "Te ei ole täitnud kahte korraldust... Te olete andnud inimestele juhiseid, kuhu minna ja mida teha. Te vastutate selle eest."

Trotslikud rahvahulgad kogunesid tol ööl "valge maja" ette, et kaitsta Venemaa valitsust.

Tehti ühiseid kooskõlastatud pingutusi putšistide jõudude lojaalsuse õonestamiseks. Sõduritele jagati lendlehti ja toitu. Kodanikud soovitasid tankimeeskondadel pooli vahetada. Jeltsin nõudis distsipliini: "Ärge provotseerige sõjaväelasi. Sõjavägi on muutunud relvaks putšistide käes. Seepärast peame toetama sõjaväge ja säilitama distsipliini kontaktides temaga."

Mitmel juhul deserteerusid terved sõjaväeüksused putšistide poolelt. Kümme "valge maja" ees seisvat tanki pöörasid oma torud teisele poole, lubades kaitsta parlamenti rünnaku eest. Vastuhakust putšistidele teatati Neeva mereväebaasist ja dessantväelaste väljaõppekeskusest. Üksused Kaug-Idas keeldusid huntat toetamast. Venemaal kuulutasid kohalik siseministriumile alluv miilits ja KGB üksused, et nad on lojaalsed Jeltsinile. Kaitseminister Jazov käskis Tuula diviisil positsioonidelt "valge maja" juures tagasi tõmbuda, sest ta ei olnud vägede ustavuses kindel. Siseminister Pugo saatis laiali Moskva miilitsa, kartes, et see ei ole putšistidele lojaalne.

Riigipöörde teise päeva pärastlõunal püüdsid putšistid moodustada uut rünnakrühma pealetungiks Vene parlamendile. Dessantväelased ja siseministriumi jõud pidid "valge maja" ümber piirama, vabastades tee KGB eliitrühma "Alfa" rünnakuks. Kuid dessantvägede ülem ja Nõukogude õhujõudude komandör keeldusid rünnakus osalemast. Mitu tundi enne planeeritud

rünnakut teatas KGB "Alfa" grupi komandör, et tema väed ei osale rünnakus. "Rünnakut ei toimu. Ma ei lähe rahva vastu."

Järgmisel hommikul otsustas Nõukogude Liidu Kaitsenõkogu tõmmata väed Moskvast eemale. Erakorralise Komitee liikmed arreteeriti (üks sooritas enesetapu). President Gorbatšov tuli tagasi võimule. Ohvraid oli vähe - kokku hukkus riigipöördekatse ajal viis inimest.

Riigipöördekatse oli lüüa saanud. Massiline üldrahvalik vastupanu ja sõjaväe allumatus nullisid konservatiivide katse taaskehtestada autoritaarne režiim.

EDASI MINEVIKU ÕPPETUNDIDEST LÄHTUDES

Neid kodanikuvastupanu juhtumeid rahvuslikus kaitses ei saa pidada elanikele toetuva kaitse näideteks, sest need kõik olid improviseeritud ja neil puudusid eelised, mille annavad planeerimine, ettevalmistus ja väljaõpe - elemendid, mida selle poliitika teoreetikud peavad hädavajalikeks.

Paralleeli tõmbamiseks kujutage ette sõjaväelist aktsiooni, millel puuduvad strateegid, planeerimine, võitlevate vägede organiseerimine, juhtimisstruktuur, side ja transport. Selline improviseeritud sõjaline aktsioon ei ole tõenäoliselt edukas, kui see üldse võimalikki on. Kuid just sellistes tingimustes on kodanikuvastupanu minevikus tavaliselt toimunud. Nüüd on võimalik rahva kaitsejõududele anda eelised, mida pakub ettevalmistus ja mis sõjalisel kaitsel on olnud sajandeid.

III peatükk

ÜHISKONNA OTSENE KAITSE

ELANIKELE TOETUV KAITSE

Termin "elanikele toetuv kaitse" tähistab tsiviilelanike (eristatuna sõjaväelastest) poolt osutatavat kaitset, mille puhul kasutatakse tsiviilmeetmeid (eristatuna sõjalistest ja poolsõjalistest meetmetest). Nagu eespool näidatud, on elanikele toetava kaitse eesmärk vältida ja jagu saada nii sisemisest võimu usurpeerimisest kui ka välisagressioonist. Selleks õpetatakse elanikele, kuidas osutada potentsiaalsetele ründajatele otsustavat vastupanu ja keelduda koostööst nendega, kasutades ühiskondlikke, majanduslikke, poliitilisi ja psühholoogilisi "relvi" (või spetsiifilisi tegevusmeetodeid). Vägivallarelvi ei ole vaja ja tegelikult oleks neil hoopiski vastupidine mõju.

Kasutades neid relvi, püüavad kaitsjad:

- teha rünnatud ühiskond sise- või välisründajatele mittevalitsetavaks;
- säilitada oma ühiskonna üle kontroll ja kaitsjatepoolne isejuhtimine;
- osutada efektiivset vastupanu rahvale soovimatu valitsuse pealesundimisele;

- muuta ühiskonna institutsioonid kõikjale ulatuvaiks vastupanuorganisatsioonideks;
- mitte lasta ründajail oma eesmäärke saavutada;
- teha rünnakukulud ja valitsemine ründajaile vastuvõetamatuks;
- õõnestada ründajate vägede ja funktsionääride usaldatavust ning lojaalsust ja ahvatleda neid truudusetusele;
- teatada rünnakust, vastupanust ja repressioonidest ründaja kaasmaalastele ja nende tavalistele toetajatele;
- toetada vastuseisu ja hukkamõistu ründajate kaasmaalaste ja tavapäraste toetajate hulgas;
- stimuleerida rahvusvahelist vastupanu rünnakule, kasutades selleks diplomaatilisi ja majanduslikke meetmeid ning avaliku arvamuse survet;
- saavutada kaitsjale rahvusvahelise toetuse osutamine side-, rahaliste, toidu-, diplomaatiliste ja muude ressursside näol.

Tõhus ühiskonnapoolne kaitse on võimalik, sest ei riigipööre ega invasioon anna ründajaile otsekohe kontrolli rahva, ühiskonna või valitsuse üle ega taga neile püstitatud eesmärkide saavutamist. Isegi vastupanu puudumise korral kulub nende eesmärkide saavutamiseks ja kontrolli kehtestamiseks aega ja jõupingutusi. Hästi ettevalmistatud vastupanu ja koostööst keeldumise puhul võib asjatundlik ja otsusekindel rahvas mitte

üksnes aeglustada, vaid ka täielikult blokeerida nende eesmärkide saavutamise.

RÜNNAKU TÕKESTAMINE

Nagu sõjaline kaitsepoliitikagi toimib tsiviilisikutele toetuv kaitse kõige tõhusamalt siis, kui see aitab rünnakut vältida. Seetõttu on selle poliitika põhieesmärk aidata igasugust võimalikku ründajat ümber veenda ja heidutada. Elanikele toetuva kaitse heidutamisvõimel on kaks olulist elementi: ühiskonna tegelik võime end kaitsta ja potentsiaalsete ründajate arusaam sellest võimest. Potentsiaalsed agressorid võivad teha järelduse, et kui rünnaku eesmärgid tõenäoliselt nurjatakse ja rünnak toob kaasa vastuvõetamatuid kulutusi, siis vahest oleks parem kogu plaanist loobuda. Seepärast sõltub elanikele toetuva kaitse heidutamisvõime mõistmine selle poliitika tegeliku kaitsestrateegia ja -võime mõistmisest.

Igasugune heidutamispoliitika, olgu see sõjaline või kodanikele toetuv, võib paljudel põhjustel läbi kukkuda. Kuid vastupidiselt tuumarelvaga heidutamisele annab elanikele toetuv kaitse ka heidutamise nurjumise korral elujõulise kaitsevõimaluse ründajate tõrjumiseks, riskimata seejuures massiliste purustuste ja tohutute inimohvritega.

Siin ongi põhiline erinevus nende viiside vahel, kuidas toimub heidutamine tuumarelvaga ja kuidas see toimub elanikele toetuva kaitse korral. Elanikele toetuv kaitse ei heiduta ründajat

ähavardades tema kodumaal tekitada massilisi füüsilisi purustusi ja külvata surma, nagu see toimub tuumarelva ja kõrgtehnoloogiliste tavarelvadega heidutamise puhul. Selle asemel saavutatakse see tegeliku eduka kaitse võimega.

Kuidas on seda laadi heidutamine võimalik? Invasioon ei ole muidugi eesmärk omaette. See on moodus laiema sihi saavutamiseks, mille juurde peaaegu alati kuulub selle maa okupeerimine, kuhu on sisse tungitud. Samamoodi ei hõivata riigipöörde puhul hooneid, transpordi- ja sidekeskusi ega geograafilisi võtmepunkte nende endi pärast, vaid pigem selleks, et kontrollida riigiparaati ja seeläbi ka maad. Sellise laiahaardelise kontrolli kehtestamisega maa üle loodavad agressorid saavutada oma rünnaku eesmärgi.

Olgu rünnaku eesmärgiks poliitiline domineerimine, majanduslik ekspluateerimine, ideoloogiline pööramine või midagi muud, selle saavutamiseks on tõenäoliselt vaja teha vähemalt osaga rünnatud riigi elanikest koostööd. Kui on selge, et sellisest koostööst kindlalt keeldutakse, võivad ründajad hakata mõtlema, kas neil tegelikult ongi võimalik oma eesmärgi saavutada.

Juhul kui on ilmne, et edukale sissetungile järgnevad tohutud raskused riigi, selle ühiskonna ning rahva okupeerimisel ja kontrollimisel, osutub sõjajõudude kerge sissetungiga saavutatud edu ohtlikult petlikuks miraažiks. Venelastel tuli 1968. aasta augustis Tšehhoslovakkiasse tungimise algstaadiumis kokku puutuda suurte ja ettenägematute raskustega, mille põhjuseks oli vägivallatu koostööst keeldumine ja vastupanu mitmes valdkonnas.

Elanikele toetuvaks kaitseks ettevalmistumine ja väljaõpe võinuksid neid raskusi tunduvalt suurendada. Kus ettevalmistus ja väljaõpe on põhjalikud, võib potentsiaalne sissetungija tunnetada, et tal ei ole võimalik edukalt valitseda seda maad, kuhu oleks nii kerge sisse tungida. Nii osutuks elanikele toetuv kaitse võimsaks rünnakut ärahoidvaks vahendiks.

On ka muid ettenägematud asjaolusid, mida potentsiaalsed ründajad peavad arvesse võtma. Ühe rahva vaim ja vastupanu võivad levida teistele rahvastele, sealhulgas ründaja oma rahvale kas tervikuna, ülekohtu all kannatavatele vähemustele või allasurutud gruppidele, keda ründajad eelistaksid näha passiivseina.

Neil erinevail põhjustel peaks vaatlema elanikele toetuvat kaitset kui vahendit, mis võimaldab ilma tuumarelvata ära hoida nii tavalise rünnaku kui ka riigipöörde.

VÕITLUS TSIVIILRELVADEGA

Targa kaitsestrateegia väljatöötamist (mida vaatleme järgmises peatükis) mõjutab suuresti see, kuidas tuntakse kõiki vastupanumeetodeid ehk "relvi", mis kaitsevõitluseks kättesaadavad on.

On eristatud 198 vägivaldset võitluse meetodit, tegelikult on neid aga kindlasti mitmeid kümneid enam. Need meetodid võib jagada kolme suurde kategooriasse: protest ning veenmine, koostööst keeldumine ja sekkumine. Vägivaldset protest ning

veenmine on suurelt jaolt sümboolsed demonstratsioonid, mille hulka kuuluvad paraadid, marsid jne. (54 meetodit). Koostööst keeldumise võib jagada kolme alaliiki: a) ühiskondlikust koostööst keeldumine (16 meetodit), b) majanduslikust koostööst keeldumine, sealhulgas boikotid (26 meetodit) ning streigid ja c) poliitilisest koostööst keeldumine (38 meetodit). Vägivallatu sekkumine toimub psühholoogiliste, füüsiliste, ühiskondlike, majanduslike ja poliitiliste meetoditega, nagu kiire vägivallatu okupatsioon ja varivalitsus (41 meetodit).

Kui vastava väljaõppe saanud tsiviilisikud kasutavad mitmeid selliseid meetodeid targa strateegia ja kohase taktikaga ning hoolikalt valituna, järjekindlalt ja ulatuslikult rakendatuna, siis tekitab see tõenäoliselt igasugusele ebaseaduslikule režiimile tõsiseid probleeme.

Osa meetodeid eeldab, et inimesed sooritaksid selliseid tegusid, mis on nende normaalses elus ebatavalised, nagu lendlehtede levitamine, pörandaaluse trükipressi kasutamine, osalemine näljastreigis või istumine tänavail. Mõnede inimeste jaoks võivad need osutada raskeiks ja kasutatavaiks vaid äärmuslikes olukordades.

Teiste vägivallatu võitluse meetodite järgi jätkavad inimesed enam-vähem oma normaalset elu, ehkki mõnevõrra erineval moel. Näiteks ilmutakse streikimise asemel küll tööle, kuid töötatakse meelega tavalisest aeglasemalt või väiksema efektiivsusega. Võib teadlikult sagedamini "vigu" teha, teatud ajal "haigeks" jääda ja olla "töövõimetu". Või võib ka lihtsalt keelduda

töötamast. Võib minna kirikusse, väljendades oma teoga mitte üksnes religioosseid, vaid ka poliitilisi veendumusi. Võib tegutseda selle nimel, et kaitsta lapsi ründaja propaganda eest. Võib keelduda astumast teatud "soovitavatesse" või kohustuslikesse organisatsioonidesse, millesse varem vabatahtlikult poleks astunud. Seda laadi tegevuse sarnasus inimeste tavapärase tegevusega ja piiratud kõrvalekaldumine normaalsest elust teeb rahvuslikus vabadusvõitluses osalemise paljudele inimestele märgatavalt kergemaks.

Vastupidiselt sõjalistele vahenditele saab vägivallatu võitluse meetodid suunata otse kaalul olevate küsimuste lahendamisele. Näiteks kui probleemid on esmajoones poliitilised, siis on otsustava tähtsusega vägivallatu võitluse poliitilised vormid. Siia kuuluksid ründajate seaduslikkuse tunnustamisest keeldumine ja loobumine koostööst ründajate režiimi, nukuvalitsuse või putšistidega. Koostööst keeldumist võib rakendada ka teatud tegutsemisjoone suhtes. Aeg-ajalt võib kasutada kõrvalepuiklemise ja viivitamise taktikat või ka avalikku allumatust.

Kui aga konflikti tuum on esmajoones majanduslik, siis võivad kohaseks osutada majanduslikud aktsioonid nagu näiteks boikotid või streigid. Ründajate katsele majandussüsteemi ekspluateerida võib vastata piiratud üldstreikidega, "logelemisstreikidega", hädavajalike asjatundjate keeldumisega abistamisest või kadumisega ning mitmesuguste streikide valikulise kasutamise ja transpordisüsteemi ning tooraine hankimise võtmekohtades.

Vägivallatu võitlus kutsub muudatusi esile neljal viisil. Kui repressioonide all kannatavate vaprate vägivallata vastupanu osutajate õiglane tegevus liigutab vastasgrupi liikmeid emotsionaalselt või mõistuslikult, võivad nad jõuda uutele arusaamadele ja hakata mõistma vastupanu osutajate sihte. Sellist mehhanismi nimetatakse pööramiseks. Mõnikord on seda vägivallata võitluse puhul ka esinenud, kuid üldiselt on niisugused juhtumid harvad ja enamiku konfliktide puhul ei tule neid üldse ette või siis jääb nende ulatus ebaoluliseks.

Märksa sagedamini avaldub vägivallatu võitluse toime konfliktisituatsiooni ja ühiskonna muutmises, mistõttu vastased lihtsalt ei saa toimida oma soovide kohaselt. Just see muudatus toob kaasa kolm mehhanismi: leppimine, vägivallatu sundus ja lagunemine. Milline neist esineb, sõltub sellest, kuivõrd on konfliktisituatsioon ja ühiskond võitluse ajal muutunud.

Kui probleemid ei ole põhimõttelise tähtsusega ja kui võitlus on muutnud jõudude vahekorra enam-vähem võrdseks, võib vahetu konflikt lõppeda kokkuleppele jõudmisega, erisuste ületamisega või kompromissiga. Sellist mehhanismi nimetatakse leppimiseks. Paljud streigid näiteks lõpevad nii, et mõlemad pooled saavutavad osa oma eesmärkidest, kuid kumbki ei saavuta kõike soovitud.

Vägivallatu võitlus võib aga olla palju võimsam, kui pööramis- või leppimismehhanism lubavad oletada. Massiline koostööst keeldumine ja vastupanu võivad muuta ühiskondlikku ja poliitilist olukorda, eriti jõudude vahekorda nii, et tegelikult kaob

vastasel, hoolimata kestvatest pingutustest oma esialgseid sihte saavutada, võimalus olukorda kontrollida. Näiteks ei pruugi vastane olla võimeline piiri panema ulatuslikule normaalsele majanduslike, ühiskondlike või poliitiliste protsesside katkemisele. Vastase sõjajõud võivad olla muutunud nii ebausaldatavaks, et nad lihtsalt ei täida enam vastupanijate represseerimise käske. Ehkki vastaste juhid jäävad oma kohtadele ja püüavad saavutada esialgseid eesmärke, on neilt võetud efektiivse tegutsemise võime. Seda nimetatakse vägivallatuks sunduseks.

Mõnes äärmuslikus olukorras jõutakse vägivallatu sundusega veelgi kaugemale. Vastase juhtkond kaotab tegelikult igasuguse tegutsemisvõime ja tema oma võimustruktuur variseb kokku. Vastupanu osutajate omavalitsus, koostööst keeldumine ja allumatus muutuvad nii täielikuks, et vastastel puudub nende üle isegi näiline kontroll. Vastase bürokraatiaaparaat keeldub oma juhtkonnale kuuletumast ja selle käske täitmast. Vastase sõjavägi ja politsei tõstavad mässi. Vastase tavalised toetajad või rahvas ütlevad oma endisest juhtkonnast lahti, kuulutades, et neil puudub valitsemiseks igasugune õigus. Seega jäävad nad ilma varasemast abist ja kuulekusest.

Neljas muudatuste mehhanism - vastase süsteemi lagundamine - on nii täielik, et vastasel ei ole isegi piisavat võimu allaandmiseks.

Neid nelja mehhanismi on vaja kaitsestrateegia planeerimisel silmas pidada. Ühe või teise või mitme muudatustemehhanismi eelistamine konflikti korral sõltub

paljudest teguritest, sealhulgas konkureerivate gruppide absoluutsest ja suhtelisest jõust. Tuleb mees pidada, et konfliktis on igal ajahetkel konkureerivate poolte võim vaid ajutise iseloomuga. Võitlusjõudude ja nende kasutamise kaugemate tagajärgede toimet võib kummagi poole võim väga kiirelt muutuda, kasvades või kahanedes vastavalt sellele, mis konflikti käigus tehakse.

KAITSTA ÜHISKONDA ENNAST, MITTE PIIRE

Üks asi, mille poolest elanikele toetuv kaitse erineb tavalisest sõjalisest kaitsest, on tähelepanu keskendamine ühiskonna enda kaitsmisele sotsiaalses ja poliitilises ruumis, mitte aga geograafiliste punktide, maastiku või füüsilise ruumi kaitsele.

Sageli eeldatakse, et sõjaline kaitse on suuteline ründajaid piiril tagasi hoidma. Kuid 20. sajandil on sõjalised vahendid peaaegu kogu aeg olnud tegelikult võimetud tõhusalt piiri kaitsma. Lennuki, tanki, reaktiivlennuki ja raketi kasutuselevõtt on enamikul juhtudel teinud võimatuks efektiivse geograafilise kaitse, s.t. territooriumi ja igaühe ja kõige kaitsmise sellel territooriumil, välistades ründavate jõudude ja relvade sissetungi. Tegelikult toob võitlus territooriumi pärast sageli kaasa massilisi ohvreid ja "kaitstava" ühiskonna füüsilise hävitamise.

Selle asemel et püüda end kaitsta geograafiliste punktide pärast peetava võitluse abil, kaitsevad inimesed kodanikukaitse korral aktiivselt otseselt oma elulaadi, ühiskonda ja vabadusi.

Oluline on, millist tegevust pidada esmatähtsaks. Näiteks on vaba ajakirjanduse säilitamine ja ründaja propaganda eemalhoidmine koolidest demokraatialle ja sõltumatusele otsesema tähtsusega, kui mingi mäe või hoone omamine või ründaja sõjaväe noorte kutsealuste tapmine.

Niisugust ühiskonna otsest kaitset on võimsalt demonstreerinud võitlus Poolas. Hoolimata jõhkratest repressioonidest ja massilistest tapmistest natsliku okupatsiooni ajal (1939-1945), suutis poola rahvas hoida töös näiteks terve põrandaaluse koolisüsteemi.⁹ 1980-ndate aastate sõjaseisukorra ajal hoidsid poolakad ametiühinguliikumise "Solidarsus" juhtimisel edukalt oma mitteriiklikud institutsioonid sõltumatuina ja tegutsevaina. Seda olukorda on kirjeldatud kui ühiskonna pinnal pulbitsevat sõjalis-kommunistlikku diktatuuri, mis aeg-ajalt võis anda ühiskonnale tugevaid hoope, kuid ei suutnud seda mitte kunagi põhjalikult muuta. Just Poola ühiskonna võime säilitada otsustav enesejuhtimine oli see, mis lõppkokkuvõttes määras kommunistliku diktatuuri surmale.

Ehkki tsiviilisikuile toetuv kaitse ei suuda kaitsta geograafilisi piire, võiks rünnaku algstaadiumis sooritada mõningaid piiratud aktsioone aja võitmiseks. Nii võib vägede sissetoomist edasi lükata, takistades tööd dokkides (kui sõjavägi tuleb meritsi), keeldudes töötamast raudteel või blokeerides maanteid ja lennuvälju tuhandete tühjade autode abil. Sellised sammud oleksid aga vaid sümboolne eelmäng järgnevale vastupanule.

ÜHISKONNA INSTITUTSIOONIDE OSA

Poliitilise kontrolli kehtestamiseks ründab okupatsioonirežiim või uus ebaseaduslik valitsus tõenäoliselt ühiskonna sõltumatuid institutsioone. Sellises olukorras muutub nende institutsioonide kaitse peamiseks rindejooneks. Sõltumatud ühiskondlikud, majanduslikud ja poliitilised institutsioonid on tuumstruktuur, millele kodanikukaitse toetub. Sageli rünnatakse neid selleks, et hävitada ühiskonna vastupanuvõime. Teinekord võib rünnak olla osa totalitaarsest skeemist, mis püüab ühiskonna lõhestada ja siis kujundada ta ümber totalitaarse mudeli järgi.

Kui ründajad tõesti saavad kontrolli kohtute, koolide, ametiühingute, kultuurigruppide, erialaliitude, usuinstitutsioonide ja muu sellelaadse üle, nõrgeneb vastupanuvõime pikaks ajaks. Seepärast peab elanikele toetuv kaitse kindlalt panema vastu sissetungija kõigile pingutustele kontrollida ühiskonna institutsioone.

Kuidas saaksid need institutsioonid kaitsta end ja ühiskonda ründajate eest? Toome mõned näited, kuidas seda saaks teha.

Kohtud, tunnistanud ründajad ebaseaduslikuks ja konstitutsioonivastaseks, jätkaksid tegutsemist sissetungieelsete seaduste ja konstitutsiooni alusel ning keeldusid sissetungijaid moraalselt toetamast isegi siis, kui kohtud tuleks sulgeda. Korda hoitaks ühiskondliku surve, solidaarsuse ja vägivallatute sanktsioonide abil. Mõnel juhul on kasutatud põrandaaluseid

kohtuid, eriti kollaboratsioonistide vastu. Näiteks kasutas Poola valituse põrandaalne vastupanuliikumise direktoraat Saksa okupatsiooni ajal kollaboratsioonistide surmamõistmise alternatiivina nn. häbimärgistamise otsust, mis nõudis kollaboratsioonistiks tunnistatu sotsiaalset boikoteerimist.¹⁰

Katsed kontrollida kooliprogrammi põrkuksid selle vastu, et õpetajad ja koolijuhid keelduvad ründajate propagandat levitamast. Õpetajad selgitaksid õpilastele olukorda. Regulaarne õppetöö jätkuks nii kaua kui võimalik, vajaduse korral koolid suletaks ja õpilaste kodudes hakkaksid toimuma eratunnid. Sellist vastupanu osutati Norras natsliku okupatsiooni ajal.¹¹

Ametiühingud ja professionaalsed liidud saavad ründajaile vastuseisu osutada, järgides sissetungieelset konstitutsiooni ja protseduure, keeldudes tunnustamast sissetungija loodud uusi organisatsioone, jättes maksmata uute, sissetungijameelsete organisatsioonide liimemaksud ja minemata nende koosolekutele, korraldades streike, boikotte ning muid poliitilisi koostööst keeldumise aktsioone. Organisatsioonid ja ühingud võivad ründajate ülevõtmiskatsete puhul jätkata oma tegevust põranda all, nagu seda tegid paljud Norra rühmitused, kui fašistlikud ametnikud püüdsid seada sisse kontrolli vabatahtlike ja professionaalsete organisatsioonide üle.¹²

Need näited selgitavad, kuidas organisatsioonid ning institutsioonid saavad hoiduda tunnustamast ründajate seaduslikkust ning tegemast nendega koostööd. Sellise struktuuralse koostööst keeldumise lõpptagajärg on, et ründajad ei

saa ühiskonda kontrollida, mis kergendab tulevast vastupanu ja teeb selle efektiivsemaks. See takistab ründajaid oma eesmäärke saavutamast ja aitab kaasa kogu nende ettevõtmise nurjamisele.

RÜNDAJA VÄGEDE NEUTRALISEERIMINE

Esialgne vaenlase sissetungi takistav tegevus ja vägivallatu vastupanu vägede dislotseerimisele aitavad igale ründavale sõdurile selgeks teha, et ükskõik mida neile ka poleks räägitud, nad ei ole teretulnud. Et näidata oma otsustavust osutada vastupanu, võivad inimesed kanda leinalinte, jääda koju, korraldada piiratud üldstreike või trotsida komandanditundi. Sissetungija vägede paraade linnades võib vastu võtta tavatult tühjade tänavate ja luugistatud akendega, igasuguseid avalikke vastuvõtte tuleks boikottida. Selline tegevus annaks nii sõbrale kui ka vaenlasele teada, et okupatsioonile osutatakse kindlat vastuseisu, ja aitaks ühtaegu hoida inimesi kindlameelsetena, takistamaks allaandmist ja koostööd.

Vägede mõjutamiseks kasutatava taktika kohta peaks otsuse tegema vastupanuliikumise juhtkond. Igal maal ja igas olukorras on tingimused ja asjaolud muidugi erinevad, ent igal juhul tuleks püüda õõnestada üksikute sõdurite ja funktsionääride lojaalsust. Rahvas peaks sissetungivaid sõdureid veenma, et juhtide propagandat ei maksa uskuda. Sõdureile ja funktsionääridele tuleks selgeks teha, et neile osutatakse vastupanu, kuid see vastupanu on erilist laadi. See on suunatud katse vastu saavutada

kontrolli, mitte ei ähvardata teha kahju neile kui üksikisikuile. Kui see suudetakse selgeks teha, on tõenäosus, et vastupanu osutavat rahvast vahel pisiasjades aidatakse, julmust välditakse ja kriisimomendil mässu tõstetakse, suurem, kui juhul, mil sissetungijad kardavad, et snaiperid või pommid võivad neid iga hetk tappa.

Mõnes olukorras võidakse vägedega "vennastuda ilma koostööta". See on sõbralike isiklike žestide taktika, millega kaasneb poliitiline vastuseis ja mille eesmärk on veenda üksikuid sõdureid ja ka teisi rünnaku ebaõigluses. Mõnes muus olukorras võib sõdurid ühiskondlikult isoleerida, suhtudes neisse külmalt. See taktika, mida üldiselt kasutasid taanlased Teise maailmasõja ajal Saksa okupatsioonisõdurite suhtes, on mõnikord vajalik, aitamaks kaasa sõdurite demoraliseerimisele ja nende kui usaldusväärse repressioonijõu lagundamisele.¹³

Sageli tuntakse kiusatust suhtuda okupatsioonisõduritesse või putšistide vägedesse nii, nagu just nemad oleksidki vaenlased. Vastupanu osutajad on mõnikord käitunud nende suhtes vaenulikult, viinud neid kimbatusse, pannud neid endid tundma mahajäetuina ning isoleerituina ja on neid isegi peksnud ning tapnud. Sellisel käitumisel võib aga vastupanu võimaliku edu seisukohalt olla hoopis vastupidine ja isegi ohtlik mõju. Säärasel juhul on palju tõenäolisem, et sõdurid täidavad tapmiskäsku ja käituvad vastupanu osutava rahva suhtes jõhkralt.

Mõned strateegid on veendunud, et kaitse seisukohalt on hoopiski parem suhtuda neisse sõdureisse kui agressiivse süsteemi

kaasohvresse. Tõenäoliselt osutub kõige tõhusamaks korduv tõendamine, et neid ei ähvarda vägivald, kuid sellega peab kaasnema selge otsustavus ründavale režiimile mitte alla anda. Selline tugev vastuseis ilma isikliku vaenulikkuseta võib luua eeldused distsipliiniprobleemide tekkimiseks, seda vähemalt osa sõdurite hulgas. Nii näiteks tuli Tšehhoslovakkias vahetult pärast 1968. aasta 21. augusti invasiooni väed distsipliiniprobleemide tõttu välja vahetada.¹⁴ Kui kaitsjate vastupanu toimub ilma sõdureid ja funktsionääre füüsiliselt ründamata, võib jõuda selleni, et ründajate juhtkond ei saa olla kindel alluvate ustavusele, on raske säilitada enesest lugupidamist repressioonide teostamisel, korralduste täitmine jätab soovida ja lõpptulemuseks on rahulolematust või koguni mäss.

Muidugi võivad vaenlase väed sellisest rahumeelsest hoiakust hoolimata siiski vägivallategusid korda saata. Niisuguse ohu suurust näitab vägivalda mitte kasutavate demonstrantide tapmine 13. jaanuaril 1991. a. Vilniuses, kus üritati takistada teletorni hõivamist.

Ometigi on tähelepanuväärne, et Vene sõjaväekorrespondent (hiljem lahkus ta armeest), keda intervjueriti Vilniuse raadios vahetult pärast traagilisi sündmusi teletorni juures, ütles umbes nii: "Nõukogude sõjavägi on kimbatuses, kuidas käituda inimestega, kes ei kasuta vägivalda - selline vägivaldatu võitlus on tal nagu kont kurgus."¹⁵ Ta lisas, et paljud Vilniuse garnisoni sõdurid ja seersandid tundsid pärast

veresauna suurt häämingut ning arusaamatust ja Kaunase garnisonis Ütlesid sõdurid, et nad ei tulista iialgi tsiviilelanikke.

Eelkirjeldatu on üksikjuhtum, kuid see näitab vägivalldatus võitluses peituvat võimalust õõnestada ründaja vägede ustavust. See juhib tähelepanu võimalusele, et ründajailt saab võtta armee ka sellise ainulaadse võitluse abil.

DIKTATUURIDE NÕRKUSED

Diktatuuride, eriti äärmuslike puhul näib tõhus vastupanu mõnikord võimatu. Vaid harva mõistetakse, et kõigil diktaatorlikel süsteemidel on kriitilisi nõrkusi, mis väljenduvad ebaefektiivsuses, sisemistes konfliktides ja muudes ebapüsivusele kaasa aitavates tegurites.¹⁶ Just neid nõrkusi on võimalik kasutada elanikele toetava vastupanu puhul.

On eristatud 17 äärmuslikele diktatuuridele iseloomulikku nõrkust, sealhulgas järgmised:¹⁷

- Süsteemi funktsioneerimiseks vajalikku paljude üksikisikute ja ühenduste koostööd võib piirata või katkestada.
- Süsteemi funktsioneerimine võib muutuda rutiinseks ja seega mõõdukamaks. Enam ei suudeta nii selgelt rakendada oma tegevust käsusüsteemide või äkiliste poliitiliste muudatuste teenistusse.
- Keskorgan võib saada madalama astme ešelonidelt otsuste tegemiseks vale- või vaeginfot. Alluvad kardavad

õigeid andmeid esitada, sest see võiks kutsuda esile kõrgemate ešelonide pahameele ja tuua kaasa karistuse.

- Ideoloogia võib mõraneda ja süsteemi sümbolid ning müüdid hakata purunema.

- Range ideoloogiast kinnihoidmine võib viia süsteemile kahjulike otsuste tegemisele, kuna tegelikele tingimustele ning vajadustele ei pöörata piisavat tähelepanu.

- Süsteem võib ametnike kompetentsuse ja efektiivsuse langemise tõttu või ka liigse kontrolli ning bürokraatia tõttu minetada tõhususe.

- Süsteemisisesed isiklikud, institutsionaalsed ja poliitilised konfliktid võivad avaldada kahjulikku mõju või koguni katkestada süsteemi töö.

- Intelligents ja üliõpilased võivad vastuseks valitsevale olukorrale, piirangutele, doktriinidele ja repressioonidele muutuda rahutuks.

- Avalikkus võib diktatuuri toetamise asemel ajapikku muutuda apaatseks või skeptiliseks.

- Noor diktatuur vajab aega tugevaks juurdumiseks, sel perioodil on ta aga eriti haavatav ning aldis lagunemisele ja ebatõhusale funktsioneerimisele.

- Otsuste langetamise ja juhtimise tohutu kontsentreerimine tähendab seda, et väga väike arv inimesi otsustab liiga paljusid asju, mis suurendab vigade tegemise ohtu.

- Kui režiim püüab nimetatud probleemi vältimiseks hajutada otsuste langetamist ja juhtimist, toob see endaga

kaasa tsentraalse juhtimise edasise hajutamise ja sageli ka laialipaisatud võimukeskuste loomise.

Ehkki sellised nõrkused ei garanteeri veel midagi, näitavad nad ometigi, et diktatuuridel on haavatavaid külgi. Need tuleb üles leida ja koondada sinna just see õige vastupanu. Selline tegutsemine on kooskõlas elanikele toetuva kaitse olemusega.

Peamine põhjus, miks elanikele toetuv vastupanu võib brutaalse diktatuuri vastu võitlemisel tõhus olla, on see, et isegi äärmuslikud poliitilised süsteemid ei saa ennast täielikult vabastada sõltuvusest oma alamaist. Kui sõnastada elanikele toetuva kaitse strateegia, siis seisneb see keeldumises diktaatorlike valitsejate nõutavast kuulekusest, koostööst ja allumisest.

Vägivallatu vastupanu totalitarismile ja muudele diktaatorlikele süsteemidele on seni olnud improviseeritud, ilma väljaõppe, ettevalmistuse ja praktiliste kogemusteta. Totalitaarsed valitsejad nagu Hitler püüdsid võimalikku vastupanu ära hoida sellega, et löid nii kodu- kui välismaal oma režiimi vägevusest liialdatud ettekujutuse.

ETTEVALMISTUSED ELANIKELE TOETUVAKS VASTUPANUKS

Seda laadi kaitsepoliitika vastuvõtmine, selleks valmistumine ja lõpuks rakendamine nõuab kaitsva rahva toetust, sest elanikele toetuva kaitse puhul saab kogu ühiskond vägivallata võitlevaks jõuks. Oluline on suurte rahvarühmade, samuti

ühiskonna tähtsamate institutsioonide aktiivne toetus ja osalemine. Kodanikel peab olema nii tahtmine kui ka võimalus kaitsta oma ühiskonda vabaduse ja sõltumatuse kaotamise eest.

Kaitsevalmiduse vajadus ei tähenda, et rahvas peaks uskuma, nagu oleks nende süsteem ja ühiskond täiuslik. Küll aga tähendab see, et eelistatakse oma süsteemi ükskõik millisele muule süsteemile, mida putüistid või välisvallutajad peale sundida võiksid. Rahvas võib mõista, et nende ühiskondlikul süsteemil on probleeme, kuid peab uskuma, et mis tahes soovitud muudatusi peab tegema nende oma demokraatlik süsteem, mitte ründajad.

On tõenäoline, et ühiskondlike, poliitiliste ja majanduslike olude parandamine rahu ajal vähendab ühelt poolt tõrjutud gruppide koostöövalmidust ründajatega ja teiselt poolt suurendab kogu rahva pühendumist kaitsele kriisi korral. Elanikele toetuva kaitse tõhustamise meetmed, mis seisnevad ühiskonna elu parandamises ja ühiskondlikes institutsioonides suurema osalemise õhutamises, ergutavad omakorda demokraatliku ühiskonna elujõudu. Selle poliitika puhul ei pruugi olla vastuolu kaitsenõuete ja ühiskonna vajaduste vahel.

Vägivallatul koostööst keeldumisel ja vastupanul rajanevat kaitset on teatud aegadel rakendatud vägagi positiivsete tulemustega, nagu tõendavad näited Saksamaalt, Prantsusmaalt, Tšehhoslovakiast ja Nõukogude Liidust. Ent kriisi korral ei piisa võidu kindlustamiseks kõrgest motivatsioonist ja spontaansusest. Nüüd tuleb minna edasi ja suurendada koostööst keeldumise ja vastupanu efektiivsust kaitses.

Sellega ei taheta väita, nagu ei oleks spontaansusel kirjeldatud poliitikas kohta. Hea motivatsioon ja loov spontaansus võivad olla abiks, kuid ainult neile ei saa loota, sest neil võib olla ka negatiivseid tagajärgi. Spontaansus võib viia selleni, et inimesed loobuvad kasutamast usaldusväärset strateegiat, hajutada tähelepanu vähemolulistele probleemidele ja tegevusele, luua olukordi, kus jõhkrad repressioonid toovad kaasa asjatuid ohvreid, ja soodustada vastupanijate mõttetut vägivalda. "Produktiivne" spontaansus peab olema distsiplineeritud ja tulenema vägivallatu võitluse nõuete ning valitud kodanikukaitse strateegia sügavast mõistmisest.

Kodanikukaitse osutub kõige tõenäolisemalt efektiivseks siis, kui seda peab rahvas ja tema institutsioonid eelneva ettevalmistamise, planeerimise ja väljaõppe alusel, mis toetuvad vägivallatu võitluse, ründajate süteemi ja selle nõrkuste uurimisele. See poliitika on seda tugevam, mida rohkem ja paremini on valmistatud selle rakendamiseks.

Seetõttu on vaja kogu riiki hõlmavat programmi, et õppida tundma elanikele toetuva kaitse olemust ja eesmäärke. Inimesi tuleks õhutada tutvuma selle poliitikaga individuaalselt ja rühmades ning arutama seda oma perekonnas, naabritega ja organisatsioonides. Sellise õppeprogrammiga peaksid tegelema mitmesuguse tasandi valitsusasutused ja sõltumatud institutsioonid - koolid, kirikud, ametiühingud, ärigrupid, ajalehed, telejaamad jmt. Inimestele tuleks õpetada ja nad peaksid ise tundma õppima selle poliitika põhimõtteid, toimimisviise, eduks vajalikke eeldusi

ja loodetavaid tulemusi. See aitaks neil otsustada, kas nad tahavad sellist poliitikat kasutada ja kui nad tahavad, siis valmistuda selle kasutamiseks.

Teatud kutsealadel töötavatel inimestel on tarvis eriettevalmistust. Side- ja transporditöötajad, usujuhid, ohvitserid ja sõdurid (kui sõjavägi jääb alles), haridustöötajad, trükkalid, tehasejuhid, töölised ja veel paljud teisedki vajavad erijuhendeid, kuidas nende tegevust saaks muuta efektiivseks vägivallata vastupanuks.

Lisaks kogu rahvale ja teatud erialarühmadele võib oma osa olla ka elanikkonnale toetuva kaitse spetsialistidel. Elanikkonnale toetuva kaitse spetsialistide väljaõppe iseloom ja eesmärgid varieeruvad, ulatudes kohalikele kaitsetöötajatele vajalike oskuste omandamisest ulatuslike ettevõtmiste planeerimiseks tarviliku terava strateegilise taibu arendamiseni. Viimane võib nõuda kõrgetasemelist eriväljaõpet.

Elanikele toetuva kaitse spetsialistid võivad mängida tähtsat osa vastupanu algatamisel kriisi puhul. Teatud olukordades võivad nad olla jõududeks, kes täidavad eriti ohtlikke ülesandeid. Osa spetsialiste võiks hoida reservis vastupanu juhtimiseks selle hilisemates staadiumides. Elanikele toetuva kaitse põhiraskust kannab aga kogu rahvas. Et kaitse juhid on üldjuhul esimeste seas, keda ründajad arreteerivad või muul moel võitlusvõimetuks teevad, siis peab rahvas olema suuteline kaitsevõitlust omaenda algatusel jätkama.

Ettevalmistus elanikele toetuvaks kaitseks ei seisne vaid kõrgema juhtkonna poolt juhendite väljaandmises ja nende täitmises madalamatel tasanditel. Efekttiivse strateegia väljatöötamiseks on vaja analüüsida paljude majandusharude, nagu transpordisüsteemi ja selle personali, valitsusasutuste, koolide, massiteabevahendite jne. vastupanupotentsiaali. Eesmärk oleks määrata kindlaks need paigad, kus koostööst keeldumine mõjuks maksimaalselt ründajate igale katsele haarata kontroll ühiskonna üle ja saavutada omad erieesmärgid. Sageli oleksid just neis kohtades töötavad inimesed parim allikas, kust saada vastupanuotsuste tegemiseks vajalikku infot. Kuid õigete taktikaliste otsuste tegemiseks on vaja tunda ka vägivallatu võitluse vorme, selle strateegilisi põhimõtteid, ründaja nõrkusi, oletatavate repressioonide liike, tähtsamaid poliitilisi küsimusi, millele vastu seista, ja muid praktilisi asju.

Põrandaaluse sidesüsteemi loomisega tuleks arvatavasti oodata kriisini, et vastastel oleks raskem teada saada, kes täpselt on vastupanuliikumise töötajad ja milline on selle struktuur. Kuid rahuaegsed "sõjamängud" võiksid pakkuda elanikele toetuva kaitse spetsialistidele võimalust uurida alternatiivsete kaitsestrateegiate ja taktikate elujõulisust. Samuti võiks korraldada õppusi, kus kujuteldav okupatsioon või riigipööre võetaks vastu kodanikuvastupanuga. Neid võiks läbi mängida erinevatel tasanditel, alates elurajoonidest, kontoritest ja vabrikutest kuni linnade, maakondade ja isegi kogu riigini.

Elanikele toetuvaks kaitseks on vaja teha ka tehnilisi ettevalmistusi. Et säilitada efektiivne side pärast seda, kui ründajad on hõivanud ajalehed, raadiojaamad ja muud massiteabevahendid, on tarvis varusid ning seadmeid. Põrandaaluste ajalehtede ja lendlehtede trükkimiseks ning raadiosaadete tegemiseks vajalikud seadmed võib varem ära peita. Selliseid raadio- ja telejaamu ning trükikodasid peaks olema võimalik paigutada sõbraliku naaberriigi territooriumile kokkuleppe alusel, mis võiks sisalduda lepingus vastastikuse abi kohta elanikele toetuva kaitse puhul.

Kuna ründajad võivad sihilikult kasutada nälga esile kutsuvaid meetmeid, et sundida rahvast alla andma, ja kuna teatud vastupanumeetodid (näiteks üldstreik) võivad katkestada regulaarse varustamise, tuleks hädavajalikud toiduvarud detsentraliseerida ja hoida neid kohapeal. Uurima peaks ka võimalusi eriolukorras kütust ja vett saada. Neis maades, kus maal ja metsaaladel on suuri elamispinna- ja toiduressursse, võiks kaaluda suurte inimrühmade hajutamist linnadest neisse paikadesse, kus vallutajal oleks raskem nende üle kontrolli saada.

Igal riigil ja igal kaitsestsenaariumil on omad spetsiifilised probleemid ja asjaolud, mida tuleb arvesse võtta. Kaitseametnikud, elanikele toetuva kaitse spetsialistid ja mitmesugused üldsuse grupid peavad tegema kindlaks, milline ettevalmistus ja väljaõpe on nende oludes kõige kohasem, ja siis koostama vastavalt vajadustele oma plaanid.

Kodanikukaitset teadlikult viimistledes ja ette valmistades peaks olema võimalik mitmekordistada selle vägivaldsete elanikele toetava kaitse võitlusvõimet, võrreldes sellega, mis tal oli kõige edukamates improviseeritud võitlustes minevikus, nagu näiteks Poolas aastatel 1980-1989, Ida-Saksamaal 1989. aastal ja Tšehhoslovakkias aastatel 1989-1990. Selline võitlusvõime oleks võimas vaenlase heidutaja ja tagaks samas kaitse.

IV peatükk

VÕITLUSSTRATEEGIAD

ÜHISKOND KAITSEB ENNAST

Elanikele toetuva kaitse strateegiad võib jaotada kahte suurde kategooriasse: üldine vastupanu ja organiseeritud vastupanu.¹⁸ Vaatame neid lähemalt.

Ammu enne rünnakut on tarvis kindlaks määrata ja elanikkonnale teatavaks teha valdkonnad, kus vastupanu on hädavajalik. Seal peavad rahvas ja institutsioonid osutama vastupanu isegi juhul, kui puuduvad igasugused juhendid kaitse juhtkonnalt. Seda laadi vastupanu nimetatakse üldiseks vastupanuks. Niisuguste valdkondade hulka võiksid kuuluda näiteks püüded kontrollida koole, piirata sõna- ja usuvabadust, kuulutada ründajate režiim seaduslikuks ja kontrollida ühiskonna sõltumatuid institutsioone.

Üldine vastupanu, kus antakse põhisuunad vastupanuks, ilma et oleks vajalik anda spetsiifilisi uusi juhtnööre, hõlmaks mitmeid ettenägematuid asjaolusid. Siia kuuluksid näiteks olukorrad, kus esialgne juhtgrupp on arreteeritud või hukatud, side

üldsusega on raskendatud või kus osutub võimatuks inimesi organiseerida teatud vastupanuakte sooritama.

Lisaks üldisele vastupanule tuleks olulisi kaitseaktisioone viia läbi juhtgrupi eriüleskutsete ja -juhendite alusel. Selliste juhenditega algatatud kaitset võiks nimetada organiseeritud vastupanuks. Organiseeritud vastupanutegevuse hulka kuuluksid näiteks planeeritud massidemonstratsioonid, vastupanu ohutav kiri kirikujuhtidelt, sümboolne lühike streik, keelatud ajalehtede avaldamine ja vastupanule kutsuvad raadiosaated.

Pärast rünnakut peaks suur osa kaitsetegevusest toimuma seal, kus ründajate nõudmised puudutavad üksikisikute ja institutsioonide kutse- ning erialaseid kohustusi. Seda laadi kaitse võiks olla osa üldise vastupanu juhenditega ettenähtust või siis antaks teatud olukordades erijuhtnõõrid organiseeritud vastupanuks sellistes valdkondades. Teises peatükis kirjeldatud juhtudel ja muude konfliktide korral on sageli osutatud vastupanu just niisugustes valdkondades. Näiteks kui rahvas viib ellu elanikele toetava kaitse poliitikat, keelduksid valitsusaparaat ja riigiteenistujad kõikjal täitmast ründajate instruktsioone. Avaliku või varjatud vastupanu korral keelduks politsei üles otsimast ja arreteerimast ründajate patriootilisi vastaseid ja hoiataks ka inimesi arreteerimisohu eest. Politsei võiks valikuliselt keelduda teatud käske täitmast, täita neid poolikult või äärmuslikes olukordades avalikult mitte alluda ründajaile ja keelduda täitmast kõiki nende korraldusi.

Töölised ja juhtkond võiksid kasutada streike, viivitamistaktikat ja töötakistusi, tõkestamaks oma maa eksploateerimist, nagu see toimus Ruhris 1923. aastal.¹⁹ Kirikuõpetajad jutlustaksid kohusest keelduda aitamast sissetungijaid, nagu tehti natside ajal Hollandis.²⁰ Ignoreerides ründajate ebaseaduslikke korraldusi või keeldudes neid täitmast, hoiaksid poliitikud, riigiteenistujad ja kohtunikud normaalse valitsusaparaadi nende kontrolli alt väljas, nagu see oli 1920. aastal Saksamaal vastuseisu puhul Kappi putšile.²¹ Ajakirjanikud ja trükitöölised, keeldudes tsensuurile allumast, avaldaksid illegaalselt keelatud ajalehti, uudistelehti ja muid trükiseid kas suurtes või väikestes tiraažides; selline tegevus oli oluline vene revolutsiooniliikumises 19. sajandi lõpul ja 20. algul ning samuti natside poolt okupeeritud maades, sealhulgas Norras, Taanis, Hollandis ja Poolas.²² Peidetud raadiojaamad võiksid jätkata vabade raadioprogrammide eetrisse andmist, nagu seda tehti 1968. aasta augustis Tšehhoslovakkias.²³

Ründajad taipavad sellisel puhul peagi, et nad seisavad vastakuti tohutute jõududega, mis koosnevad kogu rahvast ja paljudest otsustavat vastupanu osutavatest institutsioonidest.

STRATEEGIA TÄHTSUS

Neid elanikele toetuvas vastupanus kasutatavaid relvi ehk meetodeid ei tohi kasutada juhuslikult, improviseeritult või lihtsalt intuitsioonile tuginedes vastavalt üksikisikute tujudele või

reaktsioonina juhuslikele sündmustele. Niisugused meetodid on kõige efektiivsemad, kui neid rakendatakse kompleksse kaitseplaani koostisosana, s.t. hoolikalt valitud kaitsestrateegia osana.

Elanikele toetuva kaitse planeerimisel peaksid kaitsjad kindlaks määrama potentsiaalsete ründajate tõenäolised eesmärgid ja võimaliku strateegia. See aitaks kaitsjatel valida vastustrateegiaid ja alternatiivseid vastupanuvõimalusi enne rünnaku toimumist. Planeerimine aitaks ka välja töötada alternatiivseid strateegiaid ja abinõude plaane võitluseks ettenägematu ohuga, mis võimaldaks kaitsjatel hoida elanikele toetavas võitluses initsiatiivi enda käes. Rahuaegne strateegiline analüüs suurendaks tunduvalt kaitsjate jõudu võitluses sise- ja võõramaise rünnaku vastu.

Püüde korraldada kaitset ilma strateegiat formuleerimata ja kasutamata oleks rumal. See võib osutuda isegi hukatuslikuks. Üks peamisi põhjusi, miks minevikus mõned vägivaldsete võitluste ebaõnnestumisega lõppesid, on strateegia väljatöötamise vajalikkuse eiramine või viletsa strateegia valimine. Strateegia on elanikele toetavas kaitsevõitluses täpselt sama oluline kui tõelises sõjategevuses.

Et konflikti korral oma eesmärgi saavutada, on vaja üldist plaani kõigi vastavate kättesaadavate ressursside koordineerimiseks ja juhtimiseks. Seda nimetatakse *üldiseks strateegiaks*, kuhu kuulub tähelepanu juhtimine ürituse õigsusele, rakendatavate surveabinõude ja sanktsioonide valik,

tegevusmeetodite valimine, strateegiate valiku põhimõtete kujundamine ja üldiste ülesannete ning ressursside jagamine konfliktis korral. Üldise strateegia raames tuleb määratleda üksikstrateegiad peamiste eesmärkide saavutamiseks konfliktis või võitluse teatud faaside läbiviimiseks. Strateegia on kontseptsioon, üldplaan, kuidas kõige paremini tegutseda, saavutamaks konfliktis korral oma eesmärgi. Siht on kasutada ressursse nii, et väikseimate kuludega saavutada kõige paremaid tulemusi. Valitud strateegia määrab kindlaks, kas, kus ja kuidas võidelda.

Edasi kasutatakse strateegia ellurakendamiseks teatud *taktikat* (piiratud aktsioonide plaani) ja spetsiifilisi *meetodeid*.

Elanikele toetuva kaitse strateegiaid tuleb planeerida väga läbimõeldult ja hoolikalt. Strateegid peavad kasutama parimaid olemasolevaid strateegilisi põhimõtteid. Neil peavad olema põhjalikud teadmised vägivallatu võitluse strateegiast ja konfliktisituatsioonist. Samuti peavad strateegid igati tundma nii kaitsva rahva kui ka ründajate tugevaid külgi ja nõrkusi.

ELANIKELE TOETUVA KAITSE STRATEEGIA

Esimene faas. Elanikele toetuva kaitse üks põhiprintsiipe on, et keeldutakse tunnustamast kodumaiste võimuhaarajate ja välisagressorite seaduslikkust. Tegevuses rakendatuna tähendab see massilist koostööst keeldumist ja kodanikuallumatust. Ainult see aga ei ole kaitsestrateegia. Üldine koostööst keeldumine ja

vastupanu tuleb vormida ning kohandada mitmeks võimalikuks strateegiaks.

Srateegia tuleb valida vastavalt kaitsevõitluse iseloomule. Nii näiteks erineb riigipöörde puhul kasutatav strateegia mõnevõrra strateegiast, mida tuleks kasutada välisriigi sõjalise invasiooni korral. Riigipöörde puhul on äärmiselt tähtis osutada viivitamatut tugevat ja kindlat kaitset, vältimaks seda, et putšiste hakataks aktsepteerima valitsusena ja et nad saavutavad efektiivse kontrolli riigiparaadi ning kogu ühiskonna üle.

Täpsemalt öeldes nõuab riigipöördevastase kaitse strateegia putšistide ja nende rünnaku hukkamõistmist ning tagasilükkamist. Riigipöördekatse algstaadiumis võib kodanikkond keelduda aktsepteerimast võimuhaarajate valitsust, mitte tunnustada nende seaduslikkust ja mitte neile alluda, korraldada ulatuslikke protestiaktsioone, streike ja ilmutada kodanikuallumatust. Riigiteenistujad ja politsei võivad keelduda töötamast putšistide heaks ja sõdurid osalemast ebaseaduslikus rünnakus. Kohalikud omavalitsused võivad riigipöörde ametlikult hukka mõista kui ebaseadusliku ja keelduda tunnustamast putšistide välja antud määrusi ja eeskirju. Varasemate rahvusvaheliste kokkulepete alusel võivad teiste riikide valitsused keelduda putšistide diplomaatilisest tunnustamisest ja mitte anda majandusabi. Kui niisugune vastupanu on põhjalik, võib see takistada riigipöörde konsolideerumist ning põhjustada selle läbikukkumist, nagu kinnitavad ka teises peatükis toodud näited. Oma võimu tugevdamiseks on putšistidel vaja, et ühiskond

tunnustaks nende seaduslikkust ja teeks nendega koostööd. Kui sellest keeldutakse, võib putš surra poliitilisse nälga.

Välisagressiooni korral võib algstaadiumis kasutada samalaadset, kuid mitte päris identset strateegiat. Üks selliseid on "vägivallatu välksõda". Seda strateegiat, mida nimetatakse ka "täielikuks koostööst keeldumiseks", rakendatakse elanikele toetava kaitse puhul ainult teatud valdkondades. See on järsk täielik keeldumine koostööst ründajatega, mis on põhimõtteliselt samasugune, nagu on soovitatud riigipöördevastases strateegias. Rakendatuna invasioonivastase võitluse algul, võib selle eesmärgiks olla ründajate šokeerimine, näidates neile, kui laiahaardelist ja tõsist vastupanu neile osutatakse. Kõnealusel strateegial on ka kommunikatiivne funktsioon: ründajate juhtkonna informeerimine, et kaitse on tõsine ja seda on raske murda, mistõttu neil oleks parem tagasi tõmbuda. Ühtlasi kuulub siia juurde see, et tavalistele sõduritele ja funktsionääridele, keda oleks kasulik näha vaenulike ja mässumeelsetena, antakse teada, et nende elu ei ole ohus.

Selline strateegia võimaldab kasutada paljusid vägivallatuid relvi, nagu üldstreik, majandustegevuse katkestamine (nii tööliste kui juhtkonna poolt), linnade evakueerimine, kojujäämine, poliitilise süsteemi halvamine, järjekindel kinnipidamine rünnakueelsetest seadustest ja poliitikast (ignoreerides sealjuures ründajate omi), tänavademonstratsioonid või, vastupidi, tänavate jätmine täiesti tühjaks, massiline õõnestustöö ründajate vägede ja funktsionäride seas, rünnaku- ja kaitseolusid kajastavate ajalehtede

väljaandmine, raadio- ning telesaadete edastamine olusid trotsides jms.

Sellised meetodid võivad küll tõhusalt edasi anda vastupanukavatsusi ja -meetodeid, ent harva - kui üldse - võivad need osutada piisavaiks, et sundida ründajaid kiirele tagasitõmbumisele. Pealegi, kui näiteks üldstreik kestab kaua või kogu majandustegevus on pikemat aega katkenud, võib see kahjustada rünnatud ühiskonna enda kaitsevõimet. Seetõttu ei tohiks koostööst täieliku keeldumise strateegiat kestvalt rakendada. Pärast kaitse esimest etappi jäetakse see strateegia reservi, et seda vajaduse korral kasutada mingis hilisemas staadiumis, näiteks pärast seda, kui ründaja teod on olnud eriti metsikud või kui loodetakse, et massiline ja dramaatiline vastupanuavaldus võiks anda rünnakule viimase hoobi.

Üldiselt on sisemise riigipöördekatse puhul (mida kaitsjad peaksid püüdma eos lämmatada) enam põhjust jätkata pikemaajast koostööst täieliku keeldumise poliitikat, kui välisinvasiooni puhul, kus on tegemist vastastega, kelle jõu allikad on väljaspool rünnatud maad.

Alternatiivne strateegia välisinvasiooni alguses võiks olla suhtlemise ja hoiatamise strateegia. Kasutatakse sõnalisi ja sümboolseid aktsioone, tegemaks teatavaks oma soovi osutada vastupanu, näitamaks, millist laadi kaitset kavatakse kasutada, ja nõudmaks vastase tagasitõmbumist. Sellise strateegia puhul võiks kasutada järgmisi meetodeid: lendlehed, kirjad, raadio- ja telesaated, isiklikud vestlused, ajalehed, plakatid, loosungid,

diplomaatilised teated, avaldused ÜRO-s, kolmandate riikide abi, erilised demonstratsioonid, mis edastavad sõnumi keelebarjäärist hoolimata. Nende sihtmärgiks võiksid olla ründaja sõjavägi, juhid, kodumaa elanikkond ja potentsiaalsed rünnaku toetajad rünnatud maal.

Kui vägivallatu välksõja strateegia kasutamisele ei järgne kiiret võitu, on kaitsjad ometigi saavutanud midagi olulist: nad on mobiliseerinud oma jõud ja teinud teatavaks nii oma kavatsuse osutada vastupanu kui ka oma vastupanupoliitika iseloomu. Need saavutused sarnanevad suhtlemise ja hoiatamise strateegia tulemustega. Selles punktis oleks aeg minna üle teistsugusele strateegiale, mis sobiks enam eesseisva pikaajalise võitlusega ja suudaks paremini takistada ründajaid saavutamast oma erieesmärke.

Pikaajaline võitlus. Kui tahes hästi esialgne kaitse ka ette valmistatud poleks, tuleb seda ikkagi pidada vaid võitluse algfaasiks, mis nagu sõjalised operatsioonidki nõuab võidu saavutamiseks pikaajalisi tugevaid pingutusi. Juhul kui rünnak ei kuku läbi vastupanu algstaadiumis, on kaitsestrateegias vaja nihet, et olla suuteline pikaajaliseks kaitseks.

Kaitse planeerijad peavad kindlaks määrama strateegiad, mille eesmärk on takistada ründajaid saavutamast oma sihte. Muidugi on tsiviilelanikele toetava kaitse korral alati üks tähtsamaid eesmärke takistada vastastel riigiaparaadi kontrollimist ja selle kasutamist oma sihtide saavutamiseks. Täpsemini öeldes, kui näiteks ründajate sihiks on majanduslik ekspuuteerimine,

tuleks kaitseplaanides pöörata peatähelepanu selle sihi saavutamise tõkestamisele. Teatud vastupanuvormide suunamine ründajate erieesmärkide vastu annab valikulise vastupanu strateegia, mida mõnikord on nimetatud ka vastupanu osutamiseks võtmepunktides.

Täielik koostööst keeldumine ei ole elujõuline pikaajalise strateegiana ja see tuleb jätta varuks võitluse teatud punktide jaoks, nagu on näidatud vägivallatu väiksõja strateegia käsitluses. Jõuline ja oskuslik valikulise vastupanu rakendamine koos ründaja vägede ja funktsionääride ustavuse õõnestamisega on tõenäoliselt palju elujõulisem ning lõppkokkuvõttes tõhusam kaitsestrateegia.

STRATEEGIA MUUTMINE

Kaitsevõitlus võib olla mitmesugustest teguritest sõltuvalt kas pikk või lühike. Nagu varem öeldud, võib teatud punktides osutada vajalikuks muuta elanikele toetuva võitluse strateegiat, et seista vastu ründajate uutele sihtidele või meetmetele, teha tasa oma nõrkusi, kasutada ära kaitsjate ootamatut tugevust või anda vastupanule maksimaalne tugevus ja mõju. Nagu sõjalise konflikti puhulgi, on elanikele toetavas kaitses vaja tõelist jõudu ja vastupidavust.

Fakt, et võitlus toimub vägivallatute, mitte aga vägivaldsete meetoditega, ei tee kaitsjaid ründajatele armsamaks. Vastupidi, raskused, mida agressor seda laadi võitluses kohtab, ei pane neid mitte üksnes soovima, et kaitsjad kasutaksid vägivalda, vaid võib

neid viia ka rängemate repressioonideni. Kaitsjad peavad olema valmis selleks, et ründajad kasutavad igasuguseid meetmeid, mis nende arvates võiks peatada, neutraliseerida või lõpetada vastupanu. Nagu järgmisest peatükist näha, peavad tsiviilkaitsjad olema valmis kaitsevõitluses vastu pidama igasuguste repressioonide kiuste. Just püsiva vastupanu ja tugeva vägivallatu distsipliini kombinatsioon loob tugevaima kaitse. Selline kombinatsioon võib teha rünnakukulud ründajaile vastuvõtmatuks, tõkestada eesmärkide saavutamist ja sundida neid loobuma. Erakordsetel juhtudel võivad järjekindlus ja distsipliin viia isegi ründaja sõjaväe ja režiimi lagunemisele.

Ehkki mõnikord võib elanikele toetuv kaitsevõitlus osutuda suhteliselt lühikeseks, nagu tõendavad teises peatükis toodud riigipöördevastase võitluse näited, peavad kaitsjad olema valmis pikaajaliseks ja raskeks võitluseks. Puutudes kokku ränkade repressioonidega ja nähes inimeste hukkamist, võivad teatud elanikerühmad kaotada julguse, väsida ja demoraliseeruda, nagu see juhtus 1923. aastal Saksamaa võitluses Ruhri pärast.

Pikaajalise kaitsevõitluse käigus võib osutuda vajalikuks muuta aeg-ajalt strateegiat, et säiliks soov kaitsta ja et kaitse püsiks tugev ning tõhus. Nii võib näiteks nihutada vastutust ühelt väsimalt hakkavalt elanikerühmalt teisele, kes suudab võitluse pearaskust paremini taluda. Vahest tuleks kaitse teatud ajaks keskendada vähemaarvulistele ja kitsamatele probleemidele, et suuremad rahvarühmad vabaneksid kõige rängemast pingest.

Kuid ka kõige halvemates tingimustes on oluline, et kaitsevõitlus mingil moel jätkuks. Eriti äärmuslikel juhtudel võiks kaitse võtta kultuurilise vastupanu vormi, mis tähendab, et hoitakse kinni inimeste elulaadi olulistest elementidest, keelest, ühiskonna organisatsioonist, uskumustest ja tavadest. Kui ka vastupanu struktuurilise aluse moodustanud institutsioonid ja organisatsioonid on neutraliseeritud, kontrolli all või koguni hävitatud, ei tohi vastupanu raugeda. Kodanikukaitsjate sõnavarasse ei kuulu sõna "allaandmine". Erakordselt ränkadel aegadel võiksid vägivallata kaitseakte sooritada väga väikesed, ka ajutised grupid või üksikisikudki. Seda on nimetatud mikrovastupanuks.²⁴

Sellistel kaitse jaoks süngetil aegadel on oluline säilitada rahva vaim, tema soov taastada kontroll oma ühiskonna üle ja usk - kui tahes kõikuv see ka poleks -, et ta suudab seda teha. On vaja tõsist uurimistööd ja analüüsi, selgitamaks, kuidas sellistes äärmuslikes olukordades oleks kõige parem toimida. Hiljuti taastärganud soov saada rahvusliku võitlusega tagasi oma kaotatud iseseisvus, nagu seda on edukalt demonstreeritud Baltikumis, Kesk-Euroopas ja paljudes endistes Nõukogude Liidu liiduvabariikides, tõendab, et helgemad päevad ootavad mõnikord ees, hoolimata hetkeolukorra traagilisusest ja süngusest. Kodanikukaitses peaks alati valmistuma võimsama vastupanu osutamiseks.

Isegi võitluse rasketel aegadel võivad nähtamatult areneda olulised muutused, mis kaitsjaid aitavad. Nende hulka kuuluvad

näiteks kahtluste tekkimine või süvenemine, sisemised vastuolud ja ka rahulolematuse ründaja oma leiris. Aja jooksul võivad asjaolud muutuda, ootamatud sündmused, uus vastupanualgatus ja taastunud vaim ning energia võivad kaasa tuua ulatusliku kaitsevõitluse taassünni.

Mõnikord võivad soodsad muutused nõuda ambitsioonikama strateegia rakendamist. Nagu märgitud, on selliseid aegu, mil kaitsjail on vaja süvendada vastase leiris ilmnenud nõrkusi või püüda ära kasutada omaenda taasleititud tugevust. Sel juhul tuleks kaitsjail alustada uusi valikulisi kaitseoperatsioone, et võidelda laiemal rindel. Teatud staadiumis võivad kaitsjad märksa suurendada ründaja vägedele ja funktsionääridele avaldatavat survet, aidates sellega neid kui ründaja valitsuse usaldusväärset tööriista rivist välja lüüa. Kui ründaja kontroll või tahe on oluliselt nõrgenenud, on ilmselt saabunud aeg alustada uut vägivallatut välksõda või täieliku koostööst keeldumise operatsiooni. Ükskõik, kas see osutub viimaseks löögiks või on vaid veel üks faas konfliktis, millele peab järgnema uus valikulise vastupanu strateegia, kaitsja jaoks on eluliselt tähtis hoolikalt kaaluda, kuidas viia kaitsevõitlus eduka lõpuni.

Strateegiat puudutavad probleemid on mitmekesisemad ja keerukamad, kui me siin näitasime, mistõttu lugejail, kes peavad langetama strateegilisi otsuseid, tuleks uurida mujal esitatud täielikumaid käsitusi.²⁵ Ei piisa sellest, kui elanikele toetava kaitse planeerijad uurivad põhjalikult üksnes halastamatu ründaja vastu

peetava vägivallata võitluse dünaamikat, vaid nad peavad saama ka kavalaiks ja arukaiks strateegideks. Need teadmised ja tarkus võimaldavad anda maksimaalse panuse kaitsevõitlusse.

V peatükk

DISTSIPLIIN, REPRESSIOONID JA EDU

KIUSATUS JA PROVOKATSIOON KASUTADA VÄGIVALDA

Neil juhtudel, kui kaitsjad kasutavad ainult elanikele toetuvat kaitset, võib sageli tekkida kiusatus tarvitada ründajate või kollaboratsioonistide suhtes mingit vägivalda. Võidakse arvata, et kogu kaitse on tugevam, kui üldiselt vägivallatu võitlusega kaasneb mõnevõrra vägivalda. Teisi vastupanus osalejaid võib ajendada vägivalda kasutamist taotlema meeleheide, kui nad on puutunud kokku jõhkra survega. Kolmandad väidavad, et riikliku iseseisvuse definitsioon hõlmab ka riigi valmisoleku korraldada ja teostada sõjalist kaitset.

Ükski neist väidetest ei pruugu kehtida, ja kui neid aktsepteerida, võib igaüks neist või nad kõik koos tuua kaasa katastroofi. Nende seisukohtade pooldajad on küll ehk siirad, kuid neil puudub arusaamine vägivallatu võitluse strateegia nõudest, et vapper võitlus tuleb ühendada vägivallatu distsipliiniga. Konflikti korral annab muidu vägivallatu võitluse taktikat kasutava poole vägivald äärmiselt vähe. Kaks võitlusmeetodit - vägivaldne ja

vägivallatu - toimivad täiesti vastupidiselt. Vägivalda kasutavale võitlusele esitatavad nõuded, nagu ulatuslikud füüsilised purustused ja vaenlase sõjaväelaste tapmine, vähendaksid vägivallatu võitluse tõhusust.

Kui vastupanu osutajad kasutaksid vägivalda, annab see tõenäoliselt vastulöögi poliitilise džudžitsu protsessile (mida käsitleme käesolevas peatükis edaspidi), vähendab vägivallatu võitluse võtete muutmise mehhanismi mõju või muudab nende efekti koguni vastupidiseks. Elanikele toetuva võitluse edu sõltub suuresti sellest, kui järjekindlalt vastupanu osutajad omaenda võitlusmeetodeid kasutavad. Vägivallale minnes soostuvad kaitsjad tegelikult võitlema vastase esitatud tingimustel. See annab initsiatiivi vastase kätte.²⁶

Kaitsjapoolset vägivalda kasutatakse ära ka üldiste repressioonide õigustamiseks, mida ründajad niigi on tahtnud kasutada. Agressorid võivad väita, et nad päästavad riigi terrorismist või kodusõjast ning säilitavad "õiguskorra". Rahvusvaheliselt kasutatakse sellist vägivalda kui ettekäänet enesekaitseks rünnatud maa vägivallaaktide vastu (ehkki tegelikkuses maskeerib see enesekaitse agressiooni).

Vastupanijate vägivald võib aidata ühendada võitluseks kaitsjate vastu ka ründajate kodurahva ja sõjalised jõud. Vägagi järsult võib väheneda rahvusvaheline poolehoid ja toetus. Ühtlasi on tõenäoline, et oma rahva hulgas leidub vägivalla kasutamise korral vähem inimesi, kes tahavad ja suudavad osaleda võitluses.

Ja vastupidi, kinnipidamine vägivallatu võitluse strateegiast võib tõenäoliselt rohkem poolehoidu ja toetust, vähendab ohvrite arvu, õhutab vaenlase vägedes rahulolematust ja isegi mässu ning stimuleerib võimalikult paljusid osalema võitluses.

Mõistes, et vägivald õõnestab vägivallatu võitluse toimemehhanismi ja tugevust, püüavad valitsus, poliitiline politsei, okupatsiooniametnikud jmt. sageli meelega provotseerida vastupanu osutajaid vägivalda kasutama. Tihti omistatakse vastupanu osutajatele põhjuseta vägivalla kasutamist või vägivaldseid kavatsusi, rakendatakse ise jõhkrat vägivalda, et meelitada kaitsjaid sedasama tegema. Kui jõhkratest repressioonidest ei piisa vägivaldse vastupanu provotseerimiseks, võib vastase politsei sokutada vastupanu osutajate hulka valetõendeid, nagu püsse, pomme, dokumente ja muud sarnast, mis "tõendab" kavatsust vägivalda kasutada.

Vastupanugruppidesse võidakse saata oma agente-provokaatoreid, kes algatavad või isegi panevad toime vägivallaakte, ja nii "tõestada" süüdistust, et vastupanu osutajad kasutavad vägivalda. Nii näiteks korraldasid Vene impeeriumi "Ohrana" (Tsaari-Venemaa salapolitsei) agendid oma võitluses Soome iseseisvuse eest võitlejatega venelastevastaseid vägivallaakte ja õhutasid ka soomlasi vägivalda kasutama. Eesmärgiks oli metsikute repressioonide õigustamine.²⁷ Natsid (eriti just nemad) süüdistasid pidevalt oma vastaseid nii kodu- kui välismaal vägivallas, et varjata omaenda äärmist julmust ja agressiooni.²⁸

REPRESSIOONID KUI SAMM VÕIDU SUUNAS

Üksmeelset koostööst keeldumist ja otsustavat vastupanu kohtav agressor võib tõsiselt ehmuda. Seetõttu on tõenäoliseks vastuseks repressioonid. Kõige viimased traagilised näited sellise käitumise kohta on Nõukogude vägede poolt toimepandud tapmine Vilniuses ja Riias 1991. aasta jaanuaris. Vägivallatu vastupanu puhul riskitakse alati ohvritega, keda mõnikord võib olla päris palju, kuid peaaegu alati ikkagi vähem kui siis, kui mõlemad pooled kasutavad vägivalda.

Vägivallatu võitluse puhul on ohvriteks suuremalt jaolt või üksnes elanikud. Kõik senised kogemused kinnitavad, et kui tahes äärmuslikel juhtudel on surnute ja haavatute arv vaid mürdosa nende ohvrite arvust, mis esineksid tsiviilelanike hulgas sõjalise kokkupõrke korral. Peaaegu kõikides viimaste aastakümnete sõdades on sõjaväelastega võrreldes oluliselt kasvanud tsiviilelanikest ohvrite arv. Järelikult, kui me tahame vältida suuremat osa sõjaohvritest, kuid tagada samal ajal tõhusa kaitse, peame kaaluma elanikele toetuva kaitse kasutamist.

Agressori repressiivsed meetmed - näiteks arreteerimised, vangistamised, peks, koonduslaagrid, mahalaskmised on rängad ja valusad, kuid ei ole iseenesest otsustavad. Tegelikult on vastase repressioonid tõend vägivallatu võitluse jõust ja need ei anna rohkem põhjust meeletehteks kui see, et tavasõjas vaenlane tulistab vastu, haavates ja tappes sõdureid. Lisaks agressori soovile provotseerida vastupanu osutajaid kasutama endale hukatuslikku

vägivalda, võib repressioonide sihiks sageli olla ka vastupanu murdmine, inimeste araks tegemine ja hirmu külvamine. Hiina vanasõna ütleb: "Tapa kana, et hirmutada ahvi." Kui aga vastupanu osutajad ja kogu rahvas araks ei löö ning keelduvad alla andmast, kukuvad repressioonid läbi.

Mõnikord on vägivallatu võitluse distsipliini säilitavate vastupanu osutajate repressseerimisel repressseerija poolt plaanitule vastupidine mõju. Sellises olukorras võib vastase julmus ja vägivald kergesti pöörduda tema enda vastu. Terav kontrast repressseerijate jõhkruise ja vastupanu osutajate vägivallatu käitumise vahel näitab repressseerijate tegusid halvimas valguses.

Selline olukord kutsub esile poliitilise džudžitsu protsessi. Kuna ründaja julmadele repressioonidele ei vastata ei allaandmise, põgenemise ega vägivaldse vastupanuga, pöördub vägivald poliitiliselt tema enda vastu. Selline protsess kutsub tõenäoliselt ründaja enda ridades esile rohkem rahulolematust, kaitsjate ning nende toetajate seas rohkem ühtsust ja vastuseisu ning toob kaasa rohkem kaastunnet ja abi kolmandatelt pooltelt. Poliitilise džudžitsu protsessi on vägivallatus võitluses täheldatud arvukatel juhtudel. Näiteks Tšehhi ja Slovaki 1989. aasta "sametrevolutsioonis" sai vanameelsetele kommunistidele, kes Praha rahulikud demonstrandid julmalt laiali ajasid, politsei poolt 17. novembril osaks tugev poliitiline opositsioon.²⁹

Distsiplineeritud ja järjekindlast vägivallatust võitlusest ei saa vastaste vägivald kunagi tõeliselt jagu. Kui repressioonid sunnivad suuremal hulgal inimesi vastupanuga ühinema, võib

kaitsjate arv kasvada nii suureks, et kontroll on võimatu. Ründajate endi toetajad võivad muutuda kõhklevaks, mitte kuuletuda või isegi teisele poole üle minna. Politseiohvitserid võivad edasistest repressioonidest keelduda, ametnikud töölt lahkuda ja äärmuslikel juhtudel võivad isegi sõjaväelased mässama hakata. Rahva ulatuslik vägivallatu vastupanu võib selleks ajaks olla jõudnud sinnamaani, et ründaja valitsus on jäänud võimuta.

RAHVUSVAHELINE TOETUS

Vägivallatut vastupanu toetav rahvusvaheline avalikkus võib poliitilise džudžitsu protsessist saada uut jõudu ja hoogu. See toob tavaliselt kaasa pidevama ja osavõtlikuma sündmuste valgustamise välisajakirjanduses ning mõnikord ka rahvusvahelise diplomaatilise ja majandusliku surve ründajale. "Solidaarsuse" algpäevadel Poolas aitasid KOR (1981. aasta augustis laialisaadetud töölkaitsekomitee) ja "Solidaarsuse" dramaatilised streigi- ja protestiaktisioonid hoida tähelepanu sellel dramaatilisel lool rahva vägivallatust vastupanust kommunistlikule režiimile.

Mõnikord võib rahvusvaheline poolehoid olla toeks vägivallatut võitlust pidavale rahvale. Rahvusvahelisi majandussanktsioone Lõuna-Aafrika suhtes, eriti aastatel 1986-1991, on näiteks peetud mõjusaks teguriks, mis avaldas Lõuna-Aafrika sisemise apartheidivastase võitluse kõrval Pretoria valitsusele omakorda mõju.

Ometigi ei tohiks rahvusvahelist avalikku arvamust ja isegi mitte rahvusvahelist diplomaatilist ja majanduslikku survet käsitleda romantiliselt. On palju juhtumeid, kus agressorid ja kodumaine diktatuur on ülemaailmsest hukkamõistust hoolimata jätkanud jultunult oma survet ning repressioone ja isegi alustanud uusi metsikuid tegusid.

Väikerahvastel, kes püüavad taastada ja kaitsta oma iseseisvust, seisavad teel mitme tasandi tugevad jõud. Näiteks leedulased, kes olid veendunud oma ürituse ilmses õigluses, näisid uskuvat, et maailm tervitab otsekohe ja entusiasmiga nende iseseisvusdeklaratsiooni märtsis 1990. Ent ükski valitsus ei tormanud uut riiki tunnustama. Järgnesid rasked kuud, täis uusi agressiooni- ja vastupanuakte, mõnikord ka ohvreid. Ja alles 1991. aasta augusti läbikukkunud riigipöördekatse tagajärjena sai Leedu teenitud ulatusliku tunnustuse osaliseks.

Rahvusvahelisel tasandil on riikidel palju üksteisega võistlevaid huvisid, mis võivad välistada nende aktiivse toetuse vägivallatule vastupanuvõitlusele. See kehtib kindlasti sõjaliselt tugevaimate riikide kohta, kellele võitlus teistest suurriikidest lahkulöömise eest on sageli vastumeelne. See selgitab, miks Ameerika Ühendriikide valitsus keeldus kuni 1991. aasta septembrini tunnustamast Baltimaade iseseisvust ja miks ta ikka veel (1992. aasta veebruarini) keeldub tunnustamast Tiibeti rippumatust Hiinast.

Elanikele toetuv kaitse aitaks suuresti mobiliseerida maailma avalikku arvamust ja toetust. Igasugune vägivallatu toetus

oleks aga elanikele toetuvat võitlust pidavale riigile teretulnud. Kuid võidu ja tunnustuse saamiseks peavad end kaitsvad maad esmajoones toetuma ikkagi omaenda jõupingutustele. Ikka jääb kehtima tõsiasi, et kaitsevõitlust tuleb planeerida ja läbi viia nii võimsalt ja vastutustundlikult, et isegi märkimisväärse rahvusvahelise abi puudumisel jäävad kaitsjad siiski võitjaks.

EDU

Edu sõltub mitmetest võtmeküsimustest. Siia kuuluvad muu hulgas vastupanuvaim, kaitsva rahva solidaarsus, kaitsva ühiskonna tugevus, rahva võime vastupanu säilitada, vägivallatu distsipliin ja repressioonidele vastukaaluks ründajate haavatavus ning kaitsestrateegia arukus.

Kaitseks ette valmistunud rahva ja tema institutsioonide vastupanu võib osutuda ründajale liiga tugevaks. Ründaja ei suuda saavutada oma eesmäärke, tema püüded kehtestada ühiskonna üle nõutav kontroll võivad läbi kukkuda ja ta võib lihtsalt sattuda poliitilisse herilasepessa. Jätkuvad repressioonid okupeeritud maal võivad anda toitu edasiseks vastupanuks. Koostööst keelduvate ja sõnakuulmatute "alamate" arv hakkab pidevalt kasvama. Lõpuks võib selguda, et kaitsjad lähevad võidu poole, kusjuures vabadus on nende jaoks veel suurema ja püsivama tähsusega, kui enne kriisi.

Kui ründajal ei õnnestu elanikele toetuvat kaitset osutavat maad põlvili suruda, võib ründaja sõdurite ja ametnike hulgas tekkida ebakindlus ja rahulolematus. Ründaja enda leeris võivad

üksmeel ja toetus lüüa kõikuma, mis nõrgestab teda tõsiselt just sel ajal, mil kaitse on tugevnenud. Kui ründaja näeb, et ta kipub jääma kaotajaks, võib ta toime panna uusi metsikusi, püüdes kaitset murda või tehes seda lihtsalt vihast ja meeleheitest. Ent nähes, et ta ei suuda võita, võib ta ka tagasi tõmbuda, enne kui tuleb kokkuvarisemine. Jätkuva rünnaku majanduslik hind võib olla liialt kõrge õigustamaks väheseid saavutusi. Poliitiline hind võib muutuda vastuvõetamatuks.

Kuigi kaitsjad ei tohiks rahvusvahelisest toetusest liialt palju oodata, võib rahvusvaheline surve mõningatel juhtudel veelgi nõrgestada rõhujaid ja tugevdada kodanikukaitset.

Edu korral toob ühiskonna elanikele toetuv kaitse kaasa sissetungija geograafilise tagasitõmbumise või kodumaise usurpaatori kokkuvarisemise. Selline võit tuleneb ühiskonna enda edukast otsesest kaitsest. Siis selgub, et näiline kontroll, mis saavutati ründaja sõjaliste jõudude kerge sissetungiga, oli miraaž.

Eelmised peatükid andsid vaid üldise ettekujutuse, millise kuju elanikele toetuv kaitse võib võtta. Igal sellisel juhtumil oleks oma eripära. Loomulikult erineksid ründaja eesmärgid igas situatsioonis. Samuti on selge, et kõigi olukordade kohta ei saa olla ühesugust plaani. Rahu ajal on oluline valmistada ette abinõude plaanid võitluseks ettenägematu ohuga erinevate rünnakute puhul ja kaaluda mitmesuguseid võimalikke strateegiaid, kuidas erinevate ohtude ja ettenägematute olukordadega toime tulla.

Võidu saavutavad sellise poliitikaga vaid need, kes kasutavad seda rafineeritud ja võimsa poliitilise tööriistana. Tsiviilelanikest kaitsjate lüüasaamine on täpselt samuti võimalik nagu lüüasaamine tavasõjaski, ent on mõjuvaid tõendeid selle kohta, et otsusekindlal rahval on elanikele toetuva kaitse korral rohkem edušansse, kui sõjalises kokkupõrkes, ning seda väiksemate purustuste ja inimkaotustega.

VI peatükk

ÜKS PAREMAID KAITSEVÕIMALUSI

POLIITIKA HINDAMINE JA AKTSEPTEERIMINE ÜLDSUSE HUVE ARVESTADES

Olenemata sellest, kas tehakse ettepanek lisada elanikele toetuv kaitse muudele kaitsekomponentidele või kasutada üksnes kodanikukaitset, ei tohi ettepaneku tegemisel, selle kaalumisel ja otsuse langetamisel lähtuda ideoloogilistest ega erakondlikest huvidest. Elanikele toetuvaid kaitsealternatiive tuleb esitada ja kaaluda "erakonnaväliselt", s.t. lahus igasugustest doktriinidest või kitsa rühmituse huvidest.³⁰ Mingil juhul ei tohiks seda poliitikat välja pakkuda kui patsifistlikku või sõjalise kaitsekontseptsiooni vastast. Vastupidi, paljudes maades on sõjaväeohvitserid selle vastu tõsiselt huvi ilmutanud. Kui elanikele toetuva kaitse võimalusi esitada ilma ideoloogilise ballastita ja potentsiaalset kasu rõhutades, võib selline komponent leida laialdast toetust peaaegu kõigis demokraatliku ühiskonna poliitilistes rühmitustes.

Rootsi parlamendi 1966. aastal tehtud üksmeelne otsus lülitada Rootsi üldisse kaitsepoliitikasse mittesõjaline vastupanu³¹

lubab täiesti realistlikult loota, et elanikele toetuv kaitse leiab laialdast toetust. (1970. aastate algul tehti Rootsis ettepanekuid vägivallatu kaitsevõitluse kohta täiesti isetegevuslikel alustel, mille tagajärjega oli, nagu ütles endine kaitseminister Sven Anderson, kümneaastane mahajäämus selle poliitika kaalumisel.)

Pärast sellise kaitsekontseptsiooni vastuvõtmist on eesmärk kaasata erinevate töekspidamistega inimesi ja rühmitusi selle kaitsekomponendi või -poliitika arendamisse ja rakendamisse. Ühiskonna kõik sektorid peaksid mängima tähtsat rolli mitte üksnes selle komponendi või kogu poliitika hindamisel, vaid pärast otsuse langetamist ka uue kaitselemendi ettevalmistamisel ja ellurakendamisel. Tuleks meele pidada, et mitte kutseline sõjavägi, vaid ühiskonna erinevad sõltumatud organisatsioonid ja institutsioonid on need organid, kes tulevase poliitika elluviimise eest vastutavad. Seetõttu on nende erinevate organite toetus ja kaasahaaramine kõnealuse komponendi või kogu poliitika arendamisel ja rakendamisel väga tähtis, hoolimata sellest, millised on nende organite religioossed, poliitilised või muud erinevused.

Millised on elanikele toetava kaitse kasutuselevõtu võimalikud mudelid Baltikumis, Ida-Euroopas ja Sõltumatute Riikide Ühenduses?

Selliste maade puhul nagu Venemaa, Poola, Ungari ja Tšehhoslovakkia, kus juba on olemas tugev sõjaline potentsiaal, on kiire ja täielik elanikele toetava kaitse kasutuselevõtt peaaegu võimatu. Kuid isegi nende riikide võime end sise- ja välisohu eest iseseisvalt kaitsta võiks oluliselt suureneda, kui nad oma valdavalt

sõjalisele kaitsepoliitikale lisaksid elanikele toetuva vastupanu komponendi. See looks vähemalt eelduse tugevdada oma kaitsepotentsiaali sügavuti, aitaks hoida kaitsekulud mõistlikkuse piirides ja teeks kaitsepoliitika maksimaalselt sõltumatuks. Lisaks tooks elanikele toetuva kaitse komponendi lisamine nendele riikidele suurt kasu võimalike riigipöördekatsete vastu võitlemisel, ükskõik milline ka nende rahvusvahelise kaitse poliitika poleks.

Kui sõjalisi võimsusi omavad maad lähevad olemasolevalt sõjalise kaitse poliitikalt üle elanikele toetuvale kaitsele, nimetatakse seda relvastuse muutmiseks (ingl. keeles *transarmament*). Desarmeerimist (ingl. keeles *disarmament*), kui seda mõista tõelise kaitsevõime (mitte aga sõjaliste relvade) vähendamise või kaitsmisest loobumisenä, ei toimu. Ehkki protsessi teatud staadiumites vähendatakse varasemaid sõjalisi süsteeme, tegelik kaitsevõime ei vähene, vaid suureneb, sest kasutusele võetakse parem süsteem - tsiviilelanikele toetuv kaitse.

Riikides, kus on arvestatav sõjaline süsteem, jõutakse elanikele toetuva kaitse täieliku kasutuselevõtuni tavaliselt üha kasvava relvastuse muutmise protsessi kaudu. Kõigepealt lisatakse muidu sõjalisele kaitsepoliitikale väike kodanikuvastupanu komponent. Siis hakatakse seda väikest komponenti järk-järgult nii mahult kui vastutuselt suurendama. Lõpuks võidakse otsustada, et sõjalised komponendid on liigsed või koguni vastupidise efektiga ja seega võib nendest täielikult loobuda.

Sellise ülemineku puhul tekib mitmeid probleeme. Kui elanikele toetuva kaitse komponendid lisatakse suurtele sõjalistele

komponentidele, teevad vägivallatusse võitlusse vägivalla segamisest tulenevad raskused vajalikuks lahutada sõjaline tegevus nii palju kui võimalik tsiviilaktsioonidest. Vähemalt osaliselt saab neid lahutada kaht liiki tegevuse ajalise distantseerimise abil. Näiteks võiks vägivallatu võitlus sissetungija vastu alata pärast sõjalise võitluse lakkamist. Lahutada võiks ka eesmärgi, näiteks jätta elanikele toetuv kaitse varuks võitluseks sisemiste riigipööretega, kuna sõjalised vahendid on kavandatud võitluseks välisagressiooniga. Selline lahutamine ei anna aga veel päris tõhusat tulemust ja kahe kaitsetehnika vahelisele pingele tuleb edaspidigi tähelepanu pöörata.

Nendeks juhtudeks, kus riigil ei ole olulisi sõjalisi võimsusi, see relvastuse muutmise mudel ei sobi. Äsja iseseisvunud riigid ilma päranduseks saadud sõjaväeta - näiteks Leedu, Läti ja Eesti - võivad vabalt kaaluda, milline kaitsepoliitika oleks nende jaoks kõige reaalsem, tõhusaim ja mida nad saaksid endale majanduslikult kõige paremini lubada. Võib juhtuda, et sellised maad soovivad võtta kohe kasutusele täieliku elanikele toetava kaitse poliitika vahest ainult seetõttu, et potentsiaalse ründe korral ei ole neil reaalselt sõjalist jõudu, millega tegelikult oma ühiskonda kaitsta. Selle põhjuseks võib olla kas sõjaliste võimsuste ja nende muretsemiseks vajalike majandusressursside puudumine või potentsiaalse agressori ülekaalukas sõjaline võimsus. Elanikele toetuv kaitse oleks nende ainus elujõuline kaitsevõimalus. Sellisel juhul võiks elanikele toetava kaitse kiiresti aktsepteerida ja teha selleks ettevalmistusi.

Riikides, kus pole väljaarendatud sõjalisi süsteeme, on täieliku elanikele toetuva kaitse vastuvõtmisel mitmeid ilmseid eeliseid. Majanduskulud oleksid väikesed. Kuid rünnaku ärahoidmise võime ja kaitsevõime oleks palju tõhusam, kui sõjaliste ettevalmistuste puhul (eriti kui võtta arvesse potentsiaalseid vastaseid).

Teine oluline põhjus, miks riigid, kellel puudub sõjaline süsteem, ei tohiks neid luua, on seotud ühiskonna sisemise demokraatiaga. Kui äsjaloodud või laiendatud sõjamasin ei suuda tegelikult tagada kaitset välisohu eest, jääb talle ainult sisemine roll, s.t. ta oleks selle ühiskonna sees võimas institutsioon ja võiks kergesti muutuda repressioonijõuks. Nagu öeldud, võib selline jõud tegutseda seadusliku valitsuse vastu. See teeks raskesti kättevõidetud iseseisvuse kibedamaitseliseks.

Elanikele toetuv kaitsepoliitika aga ei loo sõjamasinat, mis suudaks üritada riigipööret. See poliitika looks hoopiski tõhusa vahendi poliitilise riigipöörde või võimu usurpeerimise vastu võitlemiseks, aidates kaasa elujõulisema demokraatia arengule.

Riikidel, kes püüavad luua nii toimiva sõjalise kaitse kui ka elanikele toetuva kaitse, võib tekkida raskeid probleeme, sealhulgas seoses piiratud ressursside ja kaadri jagamisega kahe poliitika vahel (ehkki kodanikukaitse on alati palju vähem kulukas). Ja nagu juba märgitud, toimivad sõjalise kaitse ja kodanikukaitse poliitika alati vastupidisel moel; tegelikus võitluses kipuvad sõjalised vahendid õõnestama vägivallatu võitluse olulisimaid toimetehhanisme.

VÕITLUS RIIGIPÖÖRETE JA MUUDE VÕIMU USURPEERIMISE KATSETE VASTU

Kõigi Ida-Euroopa riikide, Baltikumi ja Sõltumatute Riikide Ühenduse liikmesmaade puhul on üks kaitsevajadus võitlus sisemiste rünnakutega. Traditsioonilised sõjalised kaitsemeetmed ei paku siserünnakuga võitluseks muud vastust kui kodusõda ja on tõenäoline, et demokraatiajõud kaotaksid selle. Nagu varem märgitud, on elanikele toetuv kaitse arvatavasti kõige tõhusam viis võidelda sisemiste võimuhaaramiskatsete vastu. Nendeks võivad olla riigipööre või sõjaseisukorra kehtestamine, mille eesmärk on peatada liikumine üha suurema demokraatia poole.

Ebaseaduslik võimuhaaramine on Balti riikide, Ida-Euroopa ja endiste Nõukogude Liidu vabariikide ajaloos hästi tuntud. Venemaal tulid bolševikud võimule 1917. aasta riigipöörde tulemusena. Leedus kehtestasid parempoolsed ohvitserid 1926. aastal erakorralise seisukorra ja saatsid valitsuse laiali.³² Tšehhoslovakkia Kommunistlik Partei haaras 1948. aasta riigipöörde ajal riigis võimu ja Poolas algas 1988. aasta 12. detsembri sõjaväelise riigipöördega ränkade "Solidarsuse" vastaste repressioonide periood.

Mainitud riikides on tõsist põhjust võtta kasutusele elanikele toetuv kaitse, et takistada ja nurjata sisemised rünnakud tekkiva demokraatliku süsteemi vastu. Neis regioonides on paljudes maades rahvas politiseerunud ja sõltumatuse ning

demokraatia eest peetud võitluse käigus omandatud kogemuste tõttu teadlik sellise võitluse jõust. On piisavalt põhjust uskuda, et nad suudaksid pidada edukat kodanikuvõitlust tulevaste katsete vastu õõnestada äsjaloodud demokraatlikke konstitusioonilisi valitsusi, nagu näitas Nõukogude riigipöördekatse lüüasaamine 1991. aasta augustis.

Kolm II peatükis kirjeldatud improviseeritud koostööst keeldumise näidet puudutasid võitlust riigipöördega. Saksamaal (1920. aastal), Prantsusmaal (1961. aastal) ja Nõukogude Liidus (1991. aastal) osutus improviseeritud kodanikuvastupanu võimsaks vahendiks võitluses siserünnaku vastu. Planeeritud ja ettevalmistatud riigipöördevastane kaitse oleks tõenäoliselt veelgi tõhusam.

HUVI ELANIKELE TOETUVA KAITSE VASTU

Kas on reaalne loota, et huvi elanikele toetuva kaitsepoliitika vastu kasvab Baltikumis, Ida-Euroopas ja Sõltumatute Riikide Ühenduses nii rahva hulgas kui ka ametlikes ringkondades? On märke, mis seda kinnitavad.

Tõsine huvi elanikele toetuva kaitse komponentide vastu ülekaalukalt sõjalises kaitsepoliitikas ja samuti täielikult elanikele toetuva kaitsepoliitika vastu on eri maades viimasel kolmel aastakümnel oluliselt kasvanud. Nüüd on märke, et huvi on küpsemas ja probleem pälvimas tähelepanu seni küll veel

tagasihoidlikul, aga siiski kõrgemal avalikul, poliitilisel, sõjalisel ja valitsuse tasandil.

Mõnedes Lääne-Euroopa maades ja Ameerika Ühendriikides on tasapisi alustatud ka vastavat uurimistööd, kuid poliitiline ja valitsustepoolne huvi on sageli olnud suurem kui edu uurimistöös. Austria, Šveits ja Jugoslaavia on ühel või teisel ajal tunnustanud seda laadi kaitset (mida on nimetatud erinevate nimedega) kui väikest osa oma üldises kaitsepoliitikas. Viimastel aastakümnetel on Taani, Prantsusmaa, Holland ja Soome teinud väiksemamahulisi poolametlikke või valitsuse tasandil uuringuid. Rootsi, nagu eespool mainitud, on juba oma üldise kaitse poliitikasse võtnud ka elanikele toetuva vastupanu komponendi. Peaaegu kõigil neil juhtudel on seda poliitikat vaadeldud vaid kui üht komponenti valdavalt sõjalisel kaitses.

Elanikele toetuvat kaitset, eriti ühe kaitsekomponendina, on tunnustatud kui kohast poliitikat Euroopa muutuvates poliitilistes oludes. Norra kaitseminister Johan Jørgen Holst on öelnud:

"Elanikele toetuval kaitsel on perspektiivi saada oluliseks täienduseks traditsioonilistele sõjalise kaitse vormidele. Kui sõja tohutu purustusjõud teeb ettekavatsetud ulatusliku sõja Euroopas väga ebatõenäoliseks, siis elanikele toetuv kaitse hoiab veelgi rohkem ära okupatsiooniohtu, sest ta suurendab potentsiaalse okupandi kulusid ja koormat. Hiljutised sündmused Ida-Euroopas on näidanud tänapäeva

ühiskonna võimet mobiliseerida oma rahvas viisil, mis
äratab silmapilk kogu maailmas tähelepanu.¹³³

Sammud, mida astuti Leedu iseseisvusvõitluses, näitavad, et sellisel maal on täielik elanikele toetuv kaitse võimalik. Leedu Ülemnõukogu (parlamendi) poolt 28. veebruaril 1991. aastal vastuvõetud resolutsioon sisaldas mitmeid elanikele toetuva kaitse võtmeküsimusi. Nende hulgas oli säte, et aktiivse Nõukogude okupatsiooni korral kehtivad ainult Leedu Vabariigi Ülemnõukogu poolt vastuvõetud seadused. Peamised sätted olid järgmised.

1. Tunnistada ebaseaduslikeks kõik NSV Liidu või tema käsilaste loodud valitsusstruktuurid Leedus ning kehtetuks kõik seadused, määrused ja muud aktid, kohtuotsused ja administratiiveeskirjad, mis on nende poolt Leedu kohta välja antud.

2. Kõik Leedu Vabariigi valitsusasutused ja nende ametnikud on kohustatud mitte tegema koostööd okupatsioonijõududega ja üksikisikutega, kes teenivad nende režiimi.

3. Juhul kui kehtestatakse aktiivne okupatsioonirežiim, palutakse Leedu Vabariigi kodanikel pidada kinni kodanikuallumatuse, vägivallatu vastupanu ja poliitilisest ning ühiskondlikust koostööst keeldumise põhimõtetest kui esmastest iseseisvuse eest peetava võitluse meetmetest.¹³⁴

Lisaklauslis jättis küll ülemnõukogu võimaluse, et Leedu kodanikud võivad kasutada kõiki võimalikke meetodeid ja

vahendeid enda kaitsmiseks; see tekitas situatsiooni, kus vägivalda kasutamine võinuks kiiresti õõnestada elanikele toetava kaitse ühtsust ja tugevust. Ühes järgnevas klauslis sätestas ülemnõukogu, et võimaluse korral alustatakse organiseeritud vastupanu Leedu ajutise kaitsejuhtkonna instruksioonide kohaselt. 1992. aasta algul jätkasid Leedu kaitse planeerijad elanikele toetava kaitse võimaliku osa kaalumist oma pikaajalises kaitsepoliitikas.

Ka Läti valitsus astus iseseisvusvõitluse käigus samme sellise kaitsepoliitika vastuvõtmiseks, mis sarnaneb suuresti elanikele toetava kaitsega. 1991. aasta juunis asutas Läti Ülemnõukogu (parlament) ametlikult Vägivallatu Vastupanu Keskuse, mille peaülesanded oleksid 1) luua kriisiolukordadeks elanikele toetava kaitse instruktorite ja organisaatorite erakorraline struktuur; 2) ette valmistada trükitud käitumisjuhend elanikele toetuvaks võitluseks; 3) anda rahvale nõu kaitsekriisi korral ja 4) avaldada selleteemalisi materjale.³⁵ Läti iseseisvuse tunnustamisele järgnes vaidlus elanikele toetava kaitse õigest kohast Läti kaitse planeerimisel. ülemnõukogu ei suutnud keskust finantseerida. Kuid keskus jäi ametlikult funktsioneerima ja valitsusametnike seas püsis probleemi vastu elav huvi.

Eestis käsitleti 1991. aasta jaanuaris Nõukogude rünnaku vastase kaitse arutamisel ka Norra natsismivastast võitlust Saksa okupatsiooni ajal. Samal kuul koostasid mõned inimesed valitsusest ja Rahvarindest kodanikuallumatuse plaani, mida levitati rahva hulgas 12. jaanuaril 1991.

Nõukogude sõjategevuse või valitud iseseisvusmeelse valitsuse vastu suunatud riigipöörde puhuks pakuti Eesti rahvale põhipunktid, mida vastupanus järgida: käsitada kõiki Eesti seadustega vastuolus olevaid kāske ebaseaduslikena, ajada kõigi Nõukogude võimutugevdamise katsete suhtes ranget allumatuse ja koostööst keeldumise poliitikat, keelduda andmast Nõukogude võimuorganitele olulist informatsiooni ja vajaduse korral võtta maha tänavasildid, liiklusmärgid, majanumbrid jne., mitte lasta end provotseerida mõtlematutele tegudele, dokumenteerida kirjalikult ja filmilindil Nõukogude tegevus ning kasutada kõiki võimalikke kanaleid sellise dokumentatsiooni säilitamiseks ja rahvusvaheliseks levitamiseks, säilitada Eesti poliitiliste ja ühiskondlike organisatsioonide funktsioneerimine (näiteks luues toetusorganisatsioone ja peites olulisi seadmeid), korraldada parajal ajal massiaktisioone ning arendada potentsiaalselt vaenulike jõududega loovat suhtlemist.³⁶

Leedus, Lätis ja Eestis on kõrged valitsusametnikud kinnitanud, et nende kaitsesoovituste aluseks 1991. aasta kriisi ajal olid esmajoones kirjutised elanikele toetava kaitse kohta, mida täiendasid muud ideed.

Viimastel aastatel on elanikele toetuv kaitse jõudnud rahvusliku julgeolekupoliitika vallas praktilise poliitika ja mõeldava kasutuselevõtuni. See on toimunud uurimistöö ja poliitika hindamise tasandil. Küsimus ei ole enam selles, kas säärasel poliitikal on Euroopa eri maade valitsuste ja ühiskondade jaoks tähtsust. Pigem on nüüd probleem, millises ulatuses seda laadi

vastupanu oma rahvusliku kaitse poliitikasse lülitada. Baltimaade, Ida-Euroopa ja endise Nõukogude impeeriumi jaoks on elanikele toetuv kaitse nii õigeaegne kui erakordselt tähtis. Niisugune kaitse pakub selles konfliktiderikkas maailmaosas reaalselt alternatiivi sõjaväe ja relvastuse loomisele ning laiendamisele. Ei ole tarvis, et korduksid sellised asjad nagu aserite ja armeenlaste vaheline vägivald Mägi-Karabahhias ja sõda horvaatide ning serblaste-Jugoslaavia vahel. Peale selle, et vägivallatu võitlus on sobiv mitmesuguste etniliste konfliktide korral paljudes neis maades, võib see osutuda vajalikuks ka vastupanus diktaatorlikele suundadele äsja iseseivuse saavutanud riikides. Nii välditaks sellist vägivalda, nagu see oli iseseisvas Gruusias 1991. aasta lõpul ja 1992. aasta algul. Vägivallatud võitlusvahendid aitavad avastada ja lahendada tõelisi konflikte, vältides seejuures vastastikku laastavat sõda.

Elanikele toetuva kaitse potentsiaalsete eeliste loendamine ei tähenda, nagu oleks see poliitika kerge alternatiiv sõjalistele vahenditele või nagu puuduksid tal omad probleemid ja raskused. Tegelikult tuleks elanikele toetuvat kaitset uurida vähemalt sama põjalikult kui iga teist ettepanekut olulise muudatuse tegemiseks kaitsepoliitikas. Hoolikalt tuleb uurida paljusid elanikele toetuva kaitsega seotud praktilisi küsimusi, võimalikke strateegiaid, arvatavate repressioonide laadi, inimkaotusi ning lõpuks edu tingimusi ja võimalusi seda saavutada.

TÄHTSUS TÄNAPÄEVAL

Elanikele toetuv kaitse võib kõigis Balti riikides ning Ida-Euroopa maades olla kas kogu kaitsepoliitika või osa sellest. Neil maadel seisab praegu ees oma kaitsevajaduste ja -poliitika ümberhindamine. Selles olukorras peaksid nad hoolikalt kindlaks määrama suure sõjalise võimsuse säilitamise või mõne regionaalse sõjalise liiduga ühinemise ohud ja eelised. Elanikele toetuv kaitse on alternatiiv, mis võib aidata neist puudustest üle saada, pakkudes samal ajal aga tõhusat kaitset ja ründaja heidutamise võimalust.

Tugeva kaitsepoliitika puudumisel võib võimas naaber need äsja iseseisvunud riigid jälle alla neelata või siis osutuvad nad kergeks saagiks sisemisele poliitilisele või sõjalisele diktatuurile. Samal ajal on aga enamik neist riikidest sellises olukorras, et nad ei saa luua tugevat iseseisvat kaitsepoliitikat, tuginedes sõjalistele vahenditele. Kui võrrelda mõningaid äsja iseseisvuse saavutanud riike - näiteks Leedut, Lätit või Eestit - potentsiaalse ründajaga, siis on raske ette kujutada, et nad võiksid kunagi luua piisava sõjalise võimsuse peamise agressori eemalehoidmiseks või võitmiseks. Isegi katse seda teha võiks rahvale olla ränk majanduslik koorem, mis kujundab soodsad tingimused sisemiseks võimuhaaramiseks. Teistel juhtudel, nagu näiteks Ukraina puhul, võib äsja iseseisvunud riigil olla piisavalt majandusressursse, et luua tugev sõjaline potentsiaal. Tegelikult ongi Ukraina ametnikud teatanud oma kavatsusest luua suur rahvuslik maa- ja merevägi. Ei

tohi aga jätta tähele panemast seda suurt ohtu, mida endas kätkeb suurte rahvusvägede moodustamine majanduslikult, sotsiaalselt, etniliselt ja poliitiliselt väga ebastabiilses regioonis.

Arvestades sajanditepikkust Vene ülemvõimu ja mitmesuguste rahvuskonfliktide pikka ajalugu, on peaaegu paratamatu, et suurte sõjaliste jõudude loomist - isegi kui neid luuakse puhtalt kaitse otstarbeks - võidakse mõista kui potentsiaalset ähvardust naabermaadele (kuigi mõlemad naabrid on näiteks Sõltumatute Riikide Ühenduse liikmed). Elanikele toetuv kaitse on poliitika, mis täieliku kasutuse korral võib anda väga tugeva kaitsevõime, kusjuures seda ei ole võimalik valesti tõlgendada. Riigil, mis ajab elanikele toetuva kaitse poliitikat, ei ole vahendeid sõjaliseks agressiooniks või revanšistlikuks ekspansiooniks. See oluline omadus võib olla suur panus nende riikide vahel heatahtlikkuse ja koostöö kujunemisele.

MIDA ANNAB ELANIKELE TOETUVA KAITSE POLIITIKA

On tõenäoline, et riik, kes ajab ainult elanikele toetuva kaitse poliitikat või kelle kaitsepoliitikas sisaldub vähemalt elanikele toetuva vastupanu komponent, saab osa rahvusvahelisest teaduskoostööst, kogemustest, poliitika uurimisest ja ettevalmistus- ning väljaõppemudeleist. Selline poliitika oleks riigile mitmeti kasuks. Siinkohal olekski õige teha kokkuvõtte neist eelistest, millele on juhitud tähelepanu käesolevas brošüüris.

Elanikele toetuvat kaitset väljaarendav riik ei muutuks sellise abi puhul oma kaitses sõltuvaks välisriigi valitsusest, kellel tulevases konfliktis võiksid olla omaenda eesmärgid, vahest kaitstava huvidega ühitamatud. Elanikele toetuv kaitse aitaks hoopiski suurendada kaitse sõltumatust või sõltumatut kaitset taastada, eriti väiksemates või keskmistes riikides.

Otsus valmistuda vägivallatuks kaitsevõitluseks tooks sõjalise kaitsega võrreldes kaasa minimaalsed majanduskulud. Peale selle annaks vägivallatu võitlus võimalusi lahendada konflikte neis riikides ja nende vahel, õhutamata sõda või põhjustamata traagilist olukorda nagu Põhja-Iirimaal, Liibanonis või Jugoslaavias. Kõik need vägivallatu kaitsealternatiivi eelised on oluline kasu, mida elanikele toetuva kaitse poliitika pakub kõigile maadele.

Selle poliitika kaitsepotentsiaal ei ole tähtis mitte üksnes rahvusliku sõltumatuse kaitsmisel ja säilitamisel, vaid ka funktsioneeriva demokraatia elujõu tagamisel. Jättes peamise vastutuse kaitse eest inimestele endile, innustab see poliitika inimesi tunnustama ühiskonna neid omadusi, mis väärivad kaitsmist, ja uurima, kuidas saaks nõrgemaid külgi parandada.

Invasiooni korral käivitaks elanikele toetuv kaitse takistavad tegurid ka sissetungija omal maal, suurendades näiteks režiimisisesid lõhesid ja äärmuslikel juhtudel kutsudes isegi esile agressioonivastase võitluse. Ründajale võib lisaraskusi tekitada veel rahvusvaheline toetus, mida osutatakse riigile, kes rakendab agressiooni vastu elanikele toetuvat kaitset.

Maad, mis on võtnud kasutusele elanikele toetuva vastupanu komponendi või täieliku elanikele toetuva kaitse, samuti agressiooni ohvrile kaasa tundvad riigid võivad otsustada rünnatud riike aidata. Seda võiks korraldada vastastikuse elanikele toetavas kaitstes abistamise lepingu kaudu. Sellise lepingu sätted kohustaksid organisatsiooni liikmeid valmistuma abi andmiseks rünnatavale liikmesmaale ja seda abi ka tegelikult andma.

Abi võiks hõlmata kõiki või mõningaid järgnevas loetelus: elanikele toetuva kaitse poliitika komponentide või kogu selle poliitika ja potentsiaalsete ohtude ühisuuringud ja analüüs; varustamine toiduainete ja muu hädavajalikuga kaitsevõitluse ajal; raadio- ja telesaadete ning trükivõimaluste loomine; diplomaatiline abi (sealhulgas ÜRO kaudu), mis mobiliseeriks ründaja vastu rahvusvahelise surve; vajalikul momendil rahvusvaheliste majandussanktsioonide rakendamine ründaja vastu; ravimite ja meditsiiniteenustega varustamine; side hoidmine (invasiooni puhul) ründaja rahvaga, andmaks neile teavet ründe iseloomu ja kaitsevõitluse kohta ning õhutamaks seal ründevastast võitlust; vajaduse korral tagasihoidlik finantsabi rünnatud valitsusele ja ühiskonnale; väljapaistvaid üksikisikuid või rahvagruppe ähvardava genotsiidi puhul nende põgenemise organiseerimine ja abistamine põgenemisel teise riiki; kriisi ajaks riigi kullavarudele kindla hoiukoha võimaldamine ja tegutsemine infokeskusena, andmaks maailmale teavet sündmuste kohta rünnatud riigis.

Riigid, kes aktsepteerivad hästi ette valmistatud ja tugeva elanikele toetuva kaitse, võivad säilitada oma poliitilise ja

julgeolukualase iseseisvuse tarvitsemata liituda sõjaliste allianssidega. Pingeid naabermaade vahel ei süvendaks võidurelvastumine. Otsus loobuda sõjalise ründejõu loomisest rahustaks murelikke naabermaid.

Et elanikele toetuva vastupanu komponendid ja täielikult elanikele toetuva kaitse poliitika suurendavad tegelikku vaenlase heidutamise võimet ja kaitsevõimet, võib iga maa, on ta siis väike või suur, selle poliitika omaenda otsuse alusel aktsepteerida, ootamata, et naabermaad sama teeksid. Ehkki etapiviisiline aktsepteerimine naabermaadega sõlmitud lepingute alusel on üks mõeldavaid mudeleid, ei ole see vajalik. Kõnealuse komponendi võib lisada või terve poliitika vastu võtta just samal moel, nagu riik võtab tarvitusele uusi relvi, ootamata, et naabrid sama teeksid. Teised riigid võiksid järgida elanikele toetuva kaitse komponendi lisamist, andes sellega panuse oma kaitsevõime suurendamisele ja vähendades rahvusvahelisi pingeid regioonis.

Elanikele toetuva kaitse komponendi kasutselevõtmine ja üleminek täielikule elanikele toetuvale kaitsele aitaks Baltikumi ja Ida-Euroopa riikide ning Sõltumatute Riikide Ühenduse liikmetel pääseda võõrast ülemvõimust ning ühtaegu liikuda ka detsentraliseerituma, vähem elitaarse ja demilitariseeritud Euroopa poole. See oleks Euroopa, mis suudab paremini ära hoida välisrännakuid ja end nende eest kaitsta ning säilitada samal ajal ka sisemist demokraatiat. Elanikele toetuva kaitse vastuvõtmine võiks aidata kaasa majandusliku ja poliitilise võimu

detsentraliseerimisele ja kõigi Euroopa rahvaste traditsiooniliste ning oma valitud elulaadide, kultuuride ja keelte säilitamisele.

Praegu, mil neis riikides toimuvad põhjalikud muutused, on enamik inimesi nõus, et see ei ole aeg mugavaks endaga rahuloluks. Tõsised julgeolekuprobleemid on seal jätkuvalt päevakorras, ei tohi eirata potentsiaalseid ohte. Ühtaegu on neil võimalus vaagida uue reaalse poliitika võimalikke eeliseid.

Elanikele toetuv kaitse on alternatiiv

- abitusele ohu ja agressiooni korral,
- sõjale, ükskõik kelle nimel seda peetakse,
- sõjaliselt nõrgemate riikide allutamisele sõjaliselt tugevamatele ja
- majanduslikule katastroofile, mille toob kaasa katse soetada kallist relvastust.

Kõige selle asemel pakub kõnealune poliitika võimsa vahendi võimaliku ründaja heidutamiseks ja endakaitseks, kusjuures majanduskulud on väikesed.

Elanikele toetuva kaitse komponentide ja täieliku elanikele toetuva kaitse võimaluste uurimine on üks kõige olulisemaid kaitseülesandeid, mille lahendamisele ühiskond, tema institutsioonid ja valitsus võiksid praegusel üleminekuajal asuda.

Arvestades 1989. ja 1990. aasta traagilisi sündmusi ja jätkuvaid poliitilisi liikumisi endistel Nõukogude Liidu ülemvõimu all olnud territooriumidel, on vaja värsket lähenemist kaitseküsimustele. Selliseks lähenemiseks on nüüd soodus võimalus

ja kõigi asjaosaliste huvides on see konstruktiivselt ja vastutustundlikult ära kasutada.

Nüüd on võimalus pakkuda välja alternatiivne uus kaitsepoliitika, mis seisneb rahva jõu paremas kasutamises ja mille tulemuseks on efektiivsem, viimistletum ja võimsam kaitsepoliitika. See on kaitsepoliitika, mille aluseks on rahvas ja iniminstitutatsioonid, mitte pommid ja sõjatehnika, see teenib vabadust, mitte hävitamist. Elanikele toetuv kaitse on loov kaitse, mille aluseks on rahva võime isegi tõsise kriisi korral saada ja jääda oma saatuse peremeheks.

KASUTATUD KIRJANDUS JA MÄRKUSI

1. Jugoslaavia kaotas sõjas umbes 10,6% elanikest. Nende hulgas oli ka palju partisanivõitluses hukkunuid. *Adam Roberts*, Nations in Arms: The Theory and Practice of Territorial Defence. Second edition (New York: St. Martin's Press, 1986 [1976]), lk. 140.
2. Kirjandusest "kaitsva kaitse" kohta tuleks nimetada järgmisi teoseid: *Jonathan Dean*, Alternative Defence: Answer to NATO's Central Front Problems - International Affairs, kd. 64, nr. 1 (Winter 1987), lk. 6188; *Stephen J. Flanagan*, Nonprovocative and Civilian-Based Defense. Rmt. Joseph S. Nye, Jr. Graham T. Allison, Albert Carnesale (toim.). Fateful Visions (Cambridge, Mass.: Ballinger, 1988), lk. 93-109; *Frank Barnaby*, *Egbert Boeker*, Defence Without Offence (Bradford, England: University of Bradford, Peace Studies Paper nr. 8, 1982); *Horst Afheldt*, Defensive Verteidigung (Reinbek, Hamburg: Rowohlt Taschenbuch Verlag, 1983); *Anders Boserup*, Non-Offensive Defense Research, Working Paper nr. 5, 1985); Norbert Hannig. Verteidigung ohne zu Bedrohen (Universität Stuttgart: Arbeitsgruppe Friedensforschung und Europäische Sicherheit, Paper nr. 5, 1986); *Hans Heinrich Nolte*, *Wilhelm Nolte*, Ziviler

Wilderstand und Autonome Abwehr (Baden-Baden: Nomos Verlag, 1984); Lutz Unterseher, *Defending Europe* (Bonn: Studiengruppe Alternative Sicherheitspolitik, 1986).

3. *Commander Sir Stephen King-Hall*, "Common Sense in Defence", London: K-H Services, 1960, lk. 23. Sir Stephen viitas vajadusele vaadata näkku tõele, et tuumasõda oleks midagi eelmisest sõjast põhimõtteliselt ja absoluutselt erinevat.

4. Selle ülevaate aluseks on järgmised tööd: *Wilfred Harris Crook*, *The General Strike* (Chapel Hill, N.C.: University of North Carolina Press, 1931), lk. 496--527; *Donald Goodspeed*, *The Conspirators* (New York: Viking, 1962), lk. 108--188; *Erich Eyck*, *A History of the Weimar Republic* (Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1962), kd. 1, lk. 129--160; *Karl Roloff* (pseudonüüm Karl Ehrlich), *Den Ikkevoldelige Modstand: den Kvalte Kapp-Kupet*; rmt.: K. Ehrlich, N. Lindberg, G. Jacobsen (toim.), *Kamp Uden Vaaben* (Copenhagen: Levin & Munksgaard, Einar Munksgaard, 1937) lk. 194--213; ja *John Wheeler-Bennett*, *The Nemesis of Power* (New York: St. Martin's Press, 1953), lk. 63--82. Vt. ka *Gene Sharp*, *The Politics of Nonviolent Action* (Boston: Porter Sargent, 1973), lk. 40--41 ja 79--81.

5. Selle ülevaate aluseks on *Adam Roberts*, *Civil Resistance to Military Coups*. - *Journal of Peace Research* (Oslo), vol. xii, no. 1 (1975), lk. 19-36. Kõik tsitaadid pärinevad sellest allikast.

6. Käesoleva ülevaate aluseks on *Wolfgang Sternstein*, *The Ruhrkampf of 1923*. Rmt.-s: Adam Roberts (toim.), *The Strategy of Civilian Defence* (London: Faber & Faber, 1967) ja USA

väljaanne Civilian Resistance as a National Defence (Harrisburg, Pennsylvania: 1968), lk. 106--135.

7. Selle ülevaate aluseks on *Robert Littell* (toim.), *The Czech Black Book* (New York: Praeger, 1969); *Robin Remington* (toim.), *Winter in Prague* (Cambridge, Mass.: M.I.T. Press, 1969); ja *Vladimir Horsky*, *Prag 1968* (Stuttgart: Ernst Klett Verlag ja Munich: Kösel-Verlag, 1975). Vt. ka *H. Gordon Skilling*, *Czechoslovakia's Interrupted Revolution* (Princeton, N. J.: Princeton University Press, 1976).

8. Ülevaate Nõukogude riigipöördekatsest 1991. aasta 18. augustil koostas Bruce Jenkins. Selle aluseks on järgmised allikad: *The Boston Globe*, 20.--23. august 1991; *The Economist*, 24.--30. august 1991; *Stuart H. Loory and Ann Imse*, *Seven Days That Shook the World*, CNN Reports (Atlanta: Turner Publishing, Inc.: 1991); *Newsweek*, 2. september 1991; *The New Yorker*, 4. november 1991, *The New York Times*, 20.--25. august 1991; *Time*, 2. september 1991; *The Washington Post*, 21. august 1991.

9. *Jan Karski*, *Story of a Secret State* (Boston: Houghton Mifflin Company, 1944).

10. *Karski*, *The Story of a Secret State*, lk. 235.

11. Vt. *Gene Sharp*, *Tyranny Could Not Quell Them* (pamphlet) (London: Peace News, 1958 ja hilisemad väljaanded); *Magnus Jensen*, *Kampen om Skolen*, rmt.: *Sverre Steen* (toim.), *Norges Krig* (Oslo: Gyldendal Norsk Forlag, 1947-1950), kd.II, lk. 73-105; *Sverre S. Amundsen* (toim.), *Kirkenes Ferda, 1942* (Oslo: J. W. Cappelens Forlag, 1946); ja *Magne Skodvin* (toim.), *Norge i Krig*,

kd. 4, Holdningskamp, autor Beit Nokleby (Oslo: H. Aschehoug & Co. [W. Nygaard], 1986), lk. 72-121.

12. Vt. *Magne Skodvin*, Norwegian Nonviolent Resistance During the German Occupation," rmt.: Adam Roberts (toim.), The Strategy of Civilian Defence / Civilian Resistance as a National Defense, lk. 141-151) ja *Thomas Christian Wyller*, Nyordning og Motstand (Oslo: Universitetsforlaget, 1985).

13. Vt. näiteks *Jeremy Bennett*, The Resistance Against the German Occupation of Denmark 1940-1945, rmt.: Adam Roberst (toim.), The Strategy of Civilian Defence / Civilian Resistance as a Natioanl Defense, lk. 154-172.

14. Vt. *Robert Littell* (toim.), The Czech Black Book, lk. 212.

15. Kiri Grāzvydas Kirvaitiselt 7. märtsist 1991.

16. Vt. *Gene Sharp*, Facing Dictatorships with Confidence, rmt.: Social and Political Freedom (Boston: Porter Sargent, 1980), lk. 91-112.

17. Osaliselt toetub siin esitatud nimekiri *Karl W. Deutsch* uurimusele "Cracks in the Monolith: Possibilities and Patterns of Disintegration in Totalitarian Systems," rmt.: Carl J. Friedrich, Totalitarianism (New York: Universal Library, Grosset & Dunlap, 1964), lk. 308-333. Esmaväljaanne Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1954.

18. Vt. *Lars Porsholt*, On the Conduct of Civilian Defence, rmt.: T. K. Mahadevan, Adam Roberts, Gene Sharp (toim.), Civilian Defence: An Introduction (New Delhi: Gandhi Peace Foundation ja Bombay: Bharatiya Vidya Bhavan, 1967), lk. 145-149.

19. Vt. *Sternstein*, The Ruhrkampf of 1923, lk. 106-135.
20. Vt. *Werner Warmbrunn*, The Dutch Under German Occupation 1940-1945 (London: Oxford University Press ja Palo Alto, California: Stanford University Press, 1963), lk. 160-161.
21. Vt. *Gene Sharp*, The Politics of Nonviolent Action, lk. 40-41 ja 80-81.
22. Vt. *Franco Venturi*, Roots of Revolution (New York: Alfred A. Knopf ja London: Weidenfeld and Nicolson, 1960), lk. 178-179 ja 748-749 n. 134; *Hugh Seton-Watson*, The Decline of Imperial Russia, 1855-1914 (New York: Praeger ja London: Methuen, 1952) passim.; *Leonard Schapiro*, The Communist Party of the Soviet Union (New York: Random House ja London: Eyre & Spottiswoode, 1960), passim.; *Magne Skodvin*, Norwegian Nonviolent Resistance During the German Occupation, lk. 143-144; *Hans Luihn*, De Illegale Avisene (Oslo ja Bergen: Universitetsforlaget, 1960); *Hans Kirchoff*, *Henrik S. Nissen*, *Henning Poulsen*, Besættelstidens Historie (Copenhagen: Forlaget Fremad, 1964), lk. 113ff.; *Werner Warmbrunn*, The Dutch Under German Occupation, 1940-1945, lk. 221-258; ja *Jan Karski*, The Story of a Secret State, lk. 236 ja 264-274.
23. Vt. *Robert Littell* (toim.), The Czech Black Book; ja *Royal D. Hutchinson*, The Radio and the Resistance: A Case Study from Czechoslovakia (Hellerup, Denmark: Institute for Peace and Conflict Research, 1970).
24. Termini "mikrovastupanu" võttis kasutusele professor Arne Næss. Vt. *Arne Næss*, Non-military Defence and Foreign Policy,

rmt.: Adam Roberts, Jerome D. Frank, Arne Næss, Gene Sharp, *Civilian Defence* (London: Peace News, 1964), lk. 42, nr. 6.

25. Elanikele toetuva kaitse strateegia üksikasjalikumaks käsitlemise võite leida *Gene Sharp*, *Civilian-Based Defence: A Post-Military Weapons System* (Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1990), lk. 89-111; *Gene Sharp*, *Making Europe Unconquerable: The Potential of Civilian-based Deterrence and Defense* (Cambridge, Mass.: Ballinger Books, 1986), lk. 88-118, (London: Taylor & Francis, 1985), lk. 113-151; ja *Adam Roberts*, "Civilian Defence Strategy", rmt.: Adam Roberts (toim.), *The Strategy of Civilian Defence / Civilian Resistance as a National Defense*, lk. 215-251. Muudele allikatele on viidatud *Gene Sharp*, *Making Europe Unconquerable* (Ballingeri väljaanne), lk. 160-161, nr. 1.

26. Vt. ka *Gene Sharp*, *The Politics of Nonviolent Action*, lk. 586-620.

27. *William Robert Miller*, *Nonviolence: A Christian Interpretation* (New York: Association Press, 1964), lk. 247.

28. Vt. *Jacques Delarue*, *The Gestapo* (New York: William Morrow, 1964), lk. 7-10, 34-46, 173-177, 191-192 ja 268 incl. n.; *Alan Bullock*, *Hitler* (New York: Harper and Row ja London: Odhans, 1964), lk. 262-274, 376, 443-466, 482-485 ja 546-547; *Fritz Tobias* (New York: G. P. Putnam's Sons, 1964); *William L. Shirer*, *The Rise and Fall of the Third Reich* (New York: Simon and Schuster ja London: Secker and Warburg, 1962), lk. 191-196, 304, 336, 339, 342, 357, 361-363, 377, 383, 387-388, 406, 427, 443-444, 464, 472, 518-520, 546-547, 554 incl. n., 563, 577, 579 n., 582, 593-

- 595, 602, 604, 615, 756 ja 941; *Gerard Reitlinger*, *The Final Solution* (New York: A. S. Barnes, 1961), lk. 10-15, 100, 309, 330-331, 348 ja 361; *Edward Crankshaw*, *Gestapo* (New York: Viking ja London: Putnam, 1956), lk. 101-102, 109-111, 160, 177 ja 191-192.
29. New York Times, 15. dets. 1989, lk. A17.
30. Inglise keeles on kasutatud Bruce Jenkinsi poolt kasutuselevõetud terminit "transpartisan", mis on siin eesti keelde tõlgitud "erakonnaväline".
31. Rootsi parlamendi ja valitsuse poolt loodud Mittesõjalise Vastupanu Komisjoni peaülesanded on visandatud Rootsi valitsuse määruses "SPS 1987:199 Förordning med instruktion för delegationen för icke-militärt motstånd" 23. aprillist 1987.
32. *Georg von Rauch*, *The Baltic States: The Years of Independence 1917-1940* (London: C. Hurst Co. and Berkeley: University of California Press, 1974), lk. 120.
33. *Johan Jørgen Holst*, *Civilian-Based Defense in a New Era* (Monograph No. 2, Cambridge, Massachusetts: The Albert Einstein Institution, 1990), lk. 14-15.
34. Parlamendi Infobüroo, Vilnius, Leedu, tõlkinud Leedu Infokeskus, Brooklyn, New York. Väljalase nr. 145. 28 veebruar 1991.
35. Kiri Olgerts Eglitiselt 7. oktoobrist 1991.
36. Avaldamata materjalid Steven Huxleylt 21. veebruarist 1991, mis on koostatud vestluste alusel eesti teadlaste, valitsusnõunike, Rahvarinde ametnike ja Kodukaitse liikmetega.

Autorist

Gene Sharp on Albert Einsteini Instituudi vanemteadur ja Harvardi Ülikooli Rahvusvahelise Keskuse vägivallatute sanktsioonide programmi üks täitjaid. Tal on kunstide bakalaureuse ja kunstide magistri kraad Ohio Osariigi Ülikoolist ja filosoofiadoktori kraad Oxfordi Ülikoolist. Olles Dartmouthis Massachusettsi Ülikooli politoloogiaprofessor on ta õpetanud ka Oslo Ülikoolis, Massachusettsi Ülikoolis Bostonis ja paljudes teistes õppeasutustes. Tema sulest on ilmunud sellised raamatud nagu "The Politics of Nonviolent Action" ("Vägivallatu võitluse poliitika"), "Social Power and Political Freedom" ("Ühiskondlik võim ja poliitiline vabadus"), "Gandhi as a Political Strategist" ("Gandhi kui poliitiline strateeg"), "Making Europe Unconquerable" ("Kuidas muuta Euroopa võitmatuks") ja "Civilian-Based Defense: A Post-Military Weapons System" ("Elanikele toetuv kaitse: postmilitaarne relvastuse süsteem"). Gene Sharp on rahvusvaheliselt tuntud lektor, kelle kirjutisi on avaldatud 17 keeles.

Trükikoda «Ühiselu».